

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΙΟΥΛΙΟΥ, 1856.

ΤΟΜΟΣ Ζ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 151.

ΛΟΓΙΟΙ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑΙ ΤΗΣ ΙΔ' ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ.

Τέλος. (Ίδε φυλλάδ. 150).

—οοο—

Τίνες αἱ σχέσεις ἀναμέσον ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἐν τῇ πολυθεϊκῇ κοινωνίᾳ; Ἰδίως δὲ, τίς ἡ θέσις τῆς γυναικὸς ὡς πρὸς τὴν ἐξευγένισιν τῶν ἠθῶν, καὶ τὴν πορείαν τῆς πολιτείας;

Ἡ κατάστασις τῆς ἀρχαίας γυναικὸς ὑπάρχει συγχρόνως καὶ ὑψηλὴ καὶ ταπεινὴ. Ὑψηλὴ μὲν ἐν τῇ θεωρίᾳ, ταπεινὴ δὲ ἐν τῇ πράξει.

Ὁ δαιμόνιος Πλάτων, ὁ θύσας ταῖς Χάρισι μετὰ χάριτος ἀπαραιρέτου, οὐ μόνον παραχωρεῖ τῇ γυναικὶ τὴν ἰσονομίαν καὶ ἰσοπολιτείαν κατὰ πάντα, ἀλλὰ καὶ εἰσάγει αὐτὴν θάρραλώς εἰς τὸν ἰδανικὸν τῆς πολιτείας του παράδεισον. Ἡ Ἀφροδίτη του ἡ Οὐρανία, ἡ ἀντίθετος τῆς Κοινῆς Ἀφροδίτης, εἶναι, κατ' αὐτὸν, μήτηρ καὶ τροφὸς τοῦ Ἔρωτος τοῦ καθαρῷ, τοῦ ἀμώμου, τοῦ φανταστοῦ, τοῦ

καὶ ἐντεῦθεν κληθέντος Πλατωνικοῦ, κατὰ διαστολὴν τοῦ ἑτέρου Ἔρωτος, ὅστις παρκικός, καὶ ἀσελγής, καὶ κτηνώδης ὢν, γεννᾶται παρὰ τῆς Κοινῆς. — Ἰδοὺ δύο πρόσωπα, δύο πλάσματα διακεκριμένα, καὶ ἀπροσίτως, οὕτως εἰπεῖν, ἐν τῇ αὐτῇ πολιτείᾳ συμπολιτευόμενα· τὸ πρῶτον, δημιουργημα φιλοσοφίας, τὸ δεύτερον, ὑπάρχει πραγματικῶς. Ἄνω μὲν, ἢ κατ' ἰδέαν Ἀφροδίτη, ἀφρημένον εὖρημα· κάτω δὲ, ἡ Ἀγοραία καὶ Κοινὴ, τούτέστιν ἡ γυνὴ τῆς τότε κοινωνίας, ἡ ἰστον ἐποιομένη καὶ τὸ λέχος ἀντιόωσα, ἡδονῆς ἐργαλεῖον, τεκνογόνος μηχανή. Τὰ δύο ταῦτα πρόσωπα ἀφίστανται ἀπ' ἀλλήλων, ὅσον τὸ χρυσὸν ἐκεῖνο ὄναρ τοῦ Πλάτωνος ἀπέχει τῶν ἠθῶν τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας, καὶ τῆς ἐν ἰσχύει νομοθεσίας.

Ἡ Ἐνσάρκωσις ἔρχεται· τὸ χάμα πληροῦται· ἡ διαφωνία αἶρεται ἐκ μέσου· ὁ τρίτος καὶ οὐσιώδης ὅρος ἀποκαλύπτεται. Θαῦμα αἰφνίδιον καὶ παράδοξον, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ὁ ἀνθρώπινος νοῦς καταπλήσσεται, πτοεῖται!

Ὁ Θεὸς τῆς ἐλευθερίας, ὁ ἀθάνατος Λόγος τοῦ Θεοῦ, μιᾷ τῶν ἡμερῶν καθέζεται παρὰ τὴν πηγὴν τοῦ

Ἰακώβ. Ἰδὼν ἐκεῖ γυναῖκα Σαμκρείτιδα, τοῦτέστιν ἐκ φυλῆς ἀκαθάρτου, (οὐ γὰρ χρῶνται Ἰουδαῖοι Σαμκρείταις), προσαγορεύει αὐτὴν εὐνοϊκῶς, καὶ, παρὰ τὰ ἔθιμα τῶν Ἑβραίων, λέγει αὐτῇ: Δὲς μοι πιεῖν! Ἡ γυνὴ ἐξίσταται καὶ ἀπορεῖ. Μετ' ὀλίγον ὁμῶς πληροφορομένη περὶ τῆς παρουσίας τῆς Θεότητος, αὐτὴ ἐναλλάξ ζητεῖ παρὰ τοῦ Ἰησοῦ τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν, τὸ ὕδωρ τὸ ἀλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον, τοῦτέστι τὸ δῶρον τῆς γνώσεως, τὸ χάρισμα τῆς ἐλευθερίας. Οὐπερ καὶ ἐν τῷ ἄμα ἀπολαύει. — Ἡ ἐξ ἀκαθάρτου φυλῆς γυνὴ βαπτίζεται εἰς τὸ ὄνομα τῶν τριῶν Θεαρχικῶν ὑποστάσεων, καὶ λαμβάνει τὴν σφραγίδα τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου. Ταύτην δὲ τὴν καινὴν Εὐάν τῆς Καινῆς Διαθήκης ἡ ἡμετέρα τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία πεποίηκεν Ἁγίαν καὶ Ἰσαπόστολον, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Θεοῦ τῶν Φώτων καλίσασα αὐτὴν Φωτεινὴν.

Ὁ Χριστιανισμὸς παιδεύει, καθαρίζει, χειραφετεῖ, κηρύττει ἀπ' Ἐκκλησίας ἰσα, μέχρι βαθμοῦ τινος ἀρμοδίου, τὰ δύο φύλα. Ἐξάγει τὴν γυναῖκα ἐκ τῆς δουλικῆς ταπεινώσεως, καὶ συνάμα τῷ ἀνδρὶ ἀναυθιάζει αὐτὴν μέχρι οὐρανοῦ. Ἀπὸ Χριστοῦ, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν θρησκείαν, ἡ γυνὴ γίνεται μάρτυς, φιλόσοφος, ἀπόστολος, ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος, διδάσκαλος παρθενίας καὶ σεμνότητος ἐν δὲ τῇ συνήθει τοῦ βίου ἀσκήσει, ἐκπαιδεύεται κατὰ πᾶσαν τρυφεράν στοργὴν, στολίζεται μετὰ κοσμίων οἰκιακῶν προτερημάτων. — Ἐν τῷ δισσοῦ τούτῳ τύπῳ τῆς γυναικείας ὑπάρξεως δὲν ὑποτεκμαίρεται ἡ φιλιώσις τοῦ ἰδανικοῦ καὶ τοῦ πραγματικοῦ, ἡ ἀμοιβία συμπροσέγγισις τῶν ἀντικειμένων ὄρων; Ἐξ ἁπαντος. Ἡ γυνὴ, ταμεῖον ἀγάπης ἐναρέτου, ὁρμητήριον κοινωνικότητος, ἀπεκλείετο τῆς πολιτείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ νῦν ἡ ἀγάπη διακηρύττεται θεμελιώδης ἀρετὴ. Οὐκοῦν ἡ γυνὴ συμπληροῖ καὶ συναπαρτίζει τοῦ Χριστοῦ τὴν ἰσράν πολιτείαν. Ἀλλὰ, καθὼς ὁ Χριστιανισμὸς ἀποτόμως καὶ διὰ μιᾶς δὲν καταργεῖ τὴν δουλείαν, στιγματίζει ὁμῶς αὐτὴν ἀπ' ἀρχῆς, οὕτω καὶ διὰ μιᾶς δὲν πληροῖ τῆς γυναικὸς τὴν χειραφέτησιν, ἀλλὰ προετοιμάζει τὸ πλήρωμα αὐτῆς, ἀναλόγως τῆς ἐπιδεκτικότητος τῶν διαφορῶν τύπων καὶ χρόνων.

Ἀπὸ ταύτης τῆς βαθμιαίας παρασκευῆς πηγάζουσι διαφοραὶ τινες ἀξιοσημείωτοι.

Ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ἡ διαίρεσις τῆς τοῦ Αὐγούστου μοναρχίας εἰς δυτικὴν καὶ ἀνατολικὴν ἐδραν, εἰς πρεσβυτέραν καὶ εἰς νέαν Ῥώμην, τέμνουσι τὴν Ἐκκλησίαν εἰς δύο μέρη, ὁ χαρακτὴρ τῶν ὁποίων, προβαίνοντος τοῦ χρόνου, ἀλλοιοῦται καὶ μεταβάλλεται. Ἐφεξῆς δὲ ἐπέρχεται καὶ τῶν βερβάρων ἡ πλημμύρα, τὴν ἤδη προχωροῦσαν ἀλλοίωσιν σημαντικῶς ἐπιταχύνουσα. Ἐντεῦθεν προκύπτουσιν ἐν τῇ καθόλου χριστιανικῇ πολιτείᾳ δύο τι-

νές ἄνισοι καὶ διάφοροι ἐφαρμογαὶ τῆς περὶ γυναικὸς σοφίας τοῦ Εὐαγγελίου, ὥς κρίνομεν εὐλογον νὰ μελετήσωμεν.

Καὶ τῆς μὲν Δύσεως ὁ πληθυσμὸς σύγκειται κατὰ μέγξ μέρος ἐκ φυλῶν βερβάρων καὶ νεηλίδων, αἵτινες περὶ τὴν πτώσιν τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας, σμηνηδὸν ἐκ περάτων εἰς Εὐρώπην συνέρρευσαν ἄγνωστοι, πλανήτιδες, ἀκέφαλοι, φερόνκοι, ἀμαθεῖς, ἀνευ ἱστορίας καὶ στερεῶν παραδόσεων ἐκ φυλῶν, ἐν τῷ τυχοδιωκτικῷ πνεύματι, ὀλίγον τι μετριοζόμενον ὑπὸ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ ἐνδιαστήματος, συμβάλλει εἰς τὴν ἐπακόλουθον ἐμράνισιν τοῦ ἱπποτικοῦ χαρακτῆρος. Ἡ ἀνεπεξέργαστος καὶ ἀπλαστός αὕτη ὕλη εὐκόλως παραδέχεται τὸ βάπτισμα. Καθάπερ εὐπλαστός κηρὸς ἀναγωνίστως ὑποτίθεται εἰς τοῦ Χριστιανισμοῦ τὴν σφραγίδα· μὴ ἔχουσα δὲ νὰ ἀντιταῖξῃ δογματῶν ἀμεταστάτων, καὶ ἐθίμων, καὶ παραδόσεων αὐθεντίαν, ἀρίστη τὴν Κατήχησιν ἐλευθέρων ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῆς. Τί φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν οἱ Ἀλάρικοι, οἱ Τοττίλαιοι, οἱ Ἀττίλαιοι; Μήπως ἀναμνήσεις ἐνδόξους, καὶ βίον παρελθόντα, καὶ ἐθνικὴν συνείδησιν; Οὐχὶ βεβαίως φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν ἐλεπόλεις, καὶ παλέκεις, καὶ σάκκους. Τὰ προηγούμενα αὐτῶν ἄγνωστα αὐτοῖς ἐκείνοις. ἀόριστον δὲ καὶ τὸ τέρμα τῆς ἐπιδρομῆς αὐτῶν. — Γενσέριχος ὁ τῶν Οὐανδίων βασιλεὺς, ἕκαστον ἕαρ ἐξορμεῖ μετὰ στόλου φοβεροῦ ἐκ Καρχηδόνης. Ὁ ναυηγὸς ἐρωτᾷ ποῦ ὀφείλει νὰ εὐθύνῃ τὴν πρόραν τῆς ναυαρχίδος. «Ὅπου οἱ ἄνεμοι βούλονται,» ὁ βασιλεὺς ἀποκρίνεται «οἱ ἄνεμοι κάλλιον ἡμῶν γνώσκουσι τοὺς τόπους, οὗς βούλεται Θεὸς ἀπολέσαι.»

Καὶ ὁμῶς, τοῦ γυναικείου φύλου ὁ περιορισμὸς δὲν ἀποτελεῖ μέρος τῆς βερβάρικῆς ἐθιμοταξίας. Ἡ φύσις τῶν νομάδων λαῶν, ἐναντία πρὸς τὰς οἰκουροὺς καὶ ἐδραίας ἔξεις, ἐπομένως μὴ λίαν ἐπιόρεπῆς πρὸς τὰς ἰδιότητας τοῦ οἰκιακοῦ βίου, κλίνει πρὸς τὸ ριλοπόλεμον, τὸ ριψοκίνδυνον, τὸ γενναῖον, συντόμως πρὸς τὸ ἐξωτερικόν. Ὁ Χριστιανισμὸς λοιπόν, ὅπως βελτιώσῃ τῆς γυναικὸς τὴν κατάστασιν, δὲν ἀπαντᾷ παρὰ τοῖς βερβάροις τὸ πρόσημα τῆς ζήλοτυπίας. Ὅθεν, τῶν ἐκδεδειγμένων ἡθῶν τοῦ σμήνους ἐκείνου ἐνωρὶς ἐπιλαμβάνόμενος, ἀποπλύνει τῶν δύο φύλων τὴν συναναστrophὴν ἀπὸ τῆς ἀκαθαρσίας, τοῦτα δὲ ποιήσας, ἀποσπᾷ τὴν γυναῖκα ἐκ τῆς σινιήθους ἀπωλείας, καὶ βαθμηδὸν ὁδηγεῖ αὐτὴν πρὸς τινὰ ἀνωτέραν, καὶ σεβασμίαν σφαῖραν ὑπάρξεως, πρὸς τινὰ ποιητικὴν ζώον ἀγάπης, πίστεως, καὶ ἀφοσιώσεως. — Παράδοξον εἰπεῖν! Ἐν μέσῳ τῆς βερβάρότητος τοῦ δυτικοῦ μεσαιῶνος, ἡ τοῦ ἀδυνάτου φύλου ἐμπολίτευσις παριστάνει τὴν πρώτην ἀπόπειραν τοῦ Πλατωνικοῦ σχεδίου, ἡ ὀρθώτερον τὴν ἀπαρχὴν τῶν χριστιανικῶν καρπῶν. Ὅντος ὅσας τερπνὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ὅσῳ κτηνώδης, καὶ ἄρπαξ, καὶ θρασὺς ὁ ἀνὴρ δεικνύεται κατὰ τὴν συμπεριφορὰν αὐτοῦ πρὸς

τοὺς ἀλλοδαποὺς, ἢ τοὺς δορυκτῆτους, τοσοῦτω μᾶλλον τὸ ὠραιότερον πλάσμα τῆς θεότητος, ἢ γυνή, ἀναπιδύεται τῆς οἰκιακῆς στέγης Ἰλαρὰ, ἐλευθέρων, εὐσεβῆς, ἐρασμία, καὶ τοσοῦτω διὰ τῆς ἀγάπης αὐτῆς ἐξημεροῖ τὸν ἄνδρα, δυσωπεῖ, τιθαστεύει τὸ ἄγριον ἦθος του, καὶ συνανθρωπίζει τὰ ἀλληλομαχοῦντα μέλη τῆς κοινωνίας.

Τίς δὲ δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ὁ Ἔρως, στοιχεῖον ἐξαιρετικῶς κοινωνικόν, ἐξευγενιστικόν ἐστὶ· στοιχεῖον διεγείρον τὴν φιλοτιμίαν, τὴν ἀνδρείαν, τὰς γενναιοφύλους ἐριδας, ἀνακυλῶν τὰ ἀνθρώπινα πάθη μεταβάλλον τοὺς μὲν χαύνους εἰς φιλοεργούς, τοὺς δὲ φύσει νωθροὺς εἰς δραστηρίους καὶ πολυπράγμονας, τοὺς δὲ μὴ ἐπιδεκτικoὺς ποιήσεως, καὶ μὴ φανταστικoὺς εἰς ἐνθέους καὶ ποιητὰς, καὶ μελοποιoὺς; Μαρτυροῦσι τοῦτο καὶ δύο μὴ χριστιανοὶ τῆς ἀρχαιότητος κήρυκες. « Ποιητὴς ὁ Θεὸς σοφὸς οὕτως, ὥστε καὶ ἄλλον ποιῆσαι. Πᾶς γοῦν ποιητὴς γίγνεται, κἂν ἄμουςος ἢ τὸ πρὶν, οὐ ἂν Ἔρως ἄψηται » (Πλάτ. Συμπ.). Καὶ ὁ Εὐρυπίδης:

« Ἐρωτα δ' ὅστις μὴ Θεὸν κρίνει μέγαν
Καὶ τῶν ἀπάντων δαιμόνων ὑπερτάτον,
Ἦ σκαῖός ἐστιν, ἦ, καλῶν ἄπειρος ὢν,
Οὐκ εἶδε τὸν μέγιστον ἀνθρώποις Θεόν. »

Ἡ εἰσοδος οὖν τῆς γυναικὸς ἐν τῇ πολιτεύσει τῆς Εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας προσάγει τὸν Ἐρωτα ὡς δραστήριον μέσον πολιτευτικόν, κοινωνητικόν, καὶ ἀναμοχλευτικόν. Ὁ Ἔρως δὲ αὐτός, ὅστις περιβάλλει τὴν πλαστικὴν καλλιτεχνίαν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι, γενόμενος ὑπὸ Χριστοῦ ἄσπιλος, τρυφερός, καὶ οὕτως εἰπεῖν αἰθέριος, δημιουργεῖ παρὰ τοῖς δυτικοῖς τὴν νοερὰν, τὴν μυστικὴν, τὴν περιπαθῆ λυρικὴν, καὶ τὸ συγκινητικὸν μυθιστόρημα· ἀμρότερα γεννήματα σύγχρονα καὶ συγγενῆ, ἀδιάσπαστα τοῦ ἱπποτικoὺ ἠθους· ἀμρότερα σκοπὸν ἔχοντα τὴν κατάνυξιν, καὶ τὸν οἶκτον, πρὸς ἡμέρωσιν τῆς καρδίας, καὶ πρὸς ῥύθμισιν τῶν παθῶν.

Οὕτω προβαίνων, ὁ γυναικεῖος χαρακτὴς διαποιητίζεται, γίνεται ἰδανικὸς, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὑψοῦται σχεδὸν μέχρις ἀποθεώσεως. « Ἡ Μαρία, παρατηρεῖ κριτικὸς τις Γάλλος (*), τύπος ἰδανικὸς καὶ οὐράνιος τῆς Ἀγάπης, ἥδη τίθεται ἐν τῷ ναῷ πλησίον, καὶ ἐνίοτε ὑπεράνω τοῦ ζηλοτύπου ἐκείνου Θεοῦ τῶν πρώτων αἰώνων. Οἱ ὕμνοι τοῦ χρόνου τούτου δοξολογοῦσιν ἅπαντες τὴν ἀναγόμευσιν τῆς Ἀνάσσης τῶν οὐρανῶν, τῆς καθαρωτέρας λαμπηδύων ἡλιακῶν. Αἱ πρὸς τὴν Θεοτόκον δεήσεις συχνότερον ἀντηχοῦσιν ἢ αἱ πρὸς τὸν Σαβωθ. Ἦδη ὁ Ἑωθινὸς ἀστὴρ διαλάμπει εἰς τὸν ὀρίζοντα. Ὁ ἡλιοστάλακτος θρόνος, ἡ καθέδρα τοῦ βασιλέως ἐγείρεται ἐπὶ τοῦ ὄρους. Τὸ Σκεῦος ἐκλογῆς ἰσχυεῖται πληροῦται Χάριτος. Τὸ Μυστικὸν Ῥόδον ἀναπτύσσει τὰ φύλλα, καὶ ἀρωματίζει τὴν οἰκουμένην. Ἀπανταχοῦ τῆς Ἰταλίας ἡ Παρθένος

ἀντικαθιστᾶται εἰς τὰς σκυθρωπὰς εἰκόνας τοῦ Ἐσταυρωμένου. Αὕτη δὲ τῆς γυναικὸς ἡ ἀποθέωσις μεταβιβάζει ἀπὸ τοῦ ναοῦ εἰς τὴν καλλιτεχνίαν, καὶ ἐγκεντρίζεται εἰς τὴν Ποίησιν. »

Τὰ δὲ συμβαίνουσι κατὰ δυσμᾶς. Κατὰ δὲ ἀνατολὰς Εὐρώπης, διάφορα.

Ἐνταῦθα οἱ λαοὶ δὲν εἶναι νεήλυδες, ἀλλὰ ἰθαγενεῖς. Δυνάμει τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, ὁ Ἕλληνικὸς λαὸς διατελεῖ ὢν ἀρχαιόνομος καὶ ἀρχαιοτρόπος, ὅσον οὐδεὶς ἄλλος. Ἐχει καὶ πλοῦτον ἐθνικὸν νὰ διασώσῃ, καὶ παραδόσεις νὰ τηρήσῃ, καὶ ἔθιμα νὰ μεταδώσῃ. Ὁ λαὸς οὗτος ἔχει τὸ πελώριον παρελθόν, ὡσεὶ ὅρος μέγα καὶ φοβερόν ἐνώπιον αὐτοῦ. Αὐτὸ τὸ ὄνομά του εἶναι αὐθεντία. Ἡ αὐθεντία δὲ αὕτη ἐπισκιάζει αὐτόν· ποιεῖ αὐτόν συντηρητικόν, ἀφιλόκαινον, δυσμετάθετον.

Σὺν τοῖς ἄλλοις ἐθίμοις τοῦ λαοῦ τούτου συναριθμεῖται καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς γυναικὸς, ἡ μόνωσις καὶ ἐγκυτάχλεισις τοῦ ὠραίου φύλου. Φρονίμως πράξας, ὁ ἀποστολικὸς κανὼν δὲν προσέκρουσε κατὰ πρόσωπον τοὺς ἐθισμοὺς τῶν Ἑλλήνων. Λοιπὸν, ὁ γυναικὼν τῆς πάλαι κοινωνίας ἄθικτος ἐν Ἑλλάδι διαμένει, καὶ ὡς πρότερον ἀπαραβίαστος· ὁ χωρισμὸς τῶν δύο φύλων, λοιπὸν, ἐμποδίζει τὴν εὐκολὴν συναναστροφὴν. Naί μὲν ὁ Χρυσόστομος ἠθοποιεῖ τὴν γυναικα, πλὴν νὰ τροπολογήσῃ τὴν κοινωνικὴν τῆς θέσιν οὐδὲ κἂν ἐπιχειρεῖ, καθὼς δὲν ἐπιχειρεῖ οὔτε τὴν δουλείαν νὰ καταργήσῃ εἰς τὰς Ὁμιλίας του. Ἀλλὰ μετὰ τινα χρόνον κωφεύει καὶ ὁ ἄμβων, ὥστε τὰ πράγματα μένουσιν ἐνταῦθα οἷα καὶ παρὰ τοῖς προγόνοις· διαρκοῦσι μέχρι σχεδὸν τῆς τελικῆς ἀλώσεως στερεά, καὶ ὅλως ἀμεταρρύθμιστα.

Τίς θέλει βελτιώσει τῆς γυναικὸς τὴν κατάστασιν ἐν Ἀνατολῇ; Ἀλλόκοτον! Ξένος τις καὶ ὑπερόριος, καὶ βάρβαρος· ὁ τρομερὸς υἱὸς τοῦ Ἀμουράτου, Μωάμεθ ὁ Β'. — Οἱ βάρβαροι παρέχουσι τῇ Δύσει τὰς Ἑλοῖζας, τὰς Λαύρας, τὰς Βεάτριξας, τοὺς ποιητικoὺς τούτους τύπους τῆς Ἀγάπης, καὶ πάλιν οἱ βάρβαροι θέλουσι δώσει τῇ Ἀνατολῇ τὸν πρωτοφανῆ καὶ μοναδικὸν τύπον τῆς Ἡρωίδας, τὰς Δέσπως, τὰς Χαῖδως, τὰς Γσαβέλλαινας, τὰς πρωταθλητρίδας ταύτας ἐν τῷ ἁγῶνι τῆς γυναικείας ἐξευγενίσεως. Πρὸς δυσμᾶς μὲν οἱ Ἀβελάρδοι, οἱ Σορδέλλοι, καὶ οἱ λοιποὶ διάσκημοι Εὐρεσιεπεῖς (troubadours) καὶ ἐρασταὶ πρὸς ἀνατολὰς δὲ οἱ Κλέφται, μετὰ τῆς δημοτικῆς Ποιήσεως. Δύο εἶδη διάφορα ῥωμαντισμοῦ· ὅμως ἀμρότερα πρωτότυπα καὶ δημώδη.

Ἐν τούτοις, ἀναντίρρητον, ὅτι ἐν ἐλλείψει τῶν ἐτέρων πολιτικῶν ἐγερτηρίων, ὅσα τὸ πρὶν ἐνέργησαν εἰς Ἀθήνας καὶ εἰς Ῥώμην, ἡ ἀκοινωνησίς τῶν δύο φύλων, καθὼς διατηρήσασα τὸ γένος εἰς τινα μὴ φυσικὴν, καὶ βεβιασμένην, καὶ ἐκτακτὸν κατὰστασιν, ὥφειλε νὰ συμβάλῃ σημαντικῶς εἰς τὸ ἀφιλόλληλον τῶν κατοίκων, ἐπομένως εἰς τὴν παράτασιν τοῦ δεσποτισμοῦ, εἰς τὴν εὐχερῆ καθυπόταξιν τῶν δημοτικῶν στοιχείων, εἰς τὰς ἀπροόπτους στάσεις,

(*) Edgar Quinet, De l'hist. de la poésie.

τάς ἐκ διαλειμμάτων ἀνωρελῶς διακοπούσας τὴν συνήθη ἀδράνειαν τοῦ λαοῦ, οὐχ ἤττον δὲ καὶ εἰς τὴν ἐνδοίαν πρωτοτύπου φιλολογίας, καὶ εἰς τὴν βραδυπορίαν τῆς γλωττικῆς ἀναπτύξεως.

Ἡ μετὰ τοῦ ὠραίου φύλου συναναστροφή, παρ' ἐκτὸς ὅτι ὑπὸ ἐποψὴν ἠθικὴν ἐξευγενίζει τὸν ἄνδρα, ἀλλ' ἔχει προσέτι καὶ τινὰ φιλολογικὰ πλεονεκτήματα. Ἀπαλύνει τὴν διάλεκτον, μετριάζει ἐπὶ τὸ εὐφωνότερον πάντα φθόγγον τραχὺν καὶ σκληρὸν, ἐπισκευάζει τοῦ χρόνου τὰς ζημίας, εἰάγει τοὺς εὐφημισμοὺς, καλλιοπίζει τὴν φρασσεολογίαν, ποιεῖ εὐστροφον, εὐρουν, ὁμαλὴν τὴν ἐκφρασιν τῆς ιδέας, χρωματίζει τὸν λόγον διὰ τοῦ αἰσθήματος, ἐν γένει μεταδίδωσιν εἰς τὴν γλῶσσαν τὸν φύσει κόσμιον, καὶ γλαφυρὸν, καὶ φιλόκαλον χαρακτῆρα τῆς γυναικός.

« Γυναικὸς ἀρετὰς ἀξίως ἐπαινέσαι

Σοφοῦ τινος γένοιτ' ἂν ἱστορος λόγος. » Εὐρυπ.

Ἐν συντόμῳ· εἰς τὴν ἑλλειψιν τῆς χαριέστες συναναστροφῆς, καθ' ἡμετέραν γνώμην, ἀποδοτέα τὰ αἰτία, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἡ γνώσις, ἡ ἐπιστήμη, καὶ ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ Ἑλληνικοῦ μεσαιῶνος διαρκούσιν ἐπὶ τοσαύτης ἐκκλονταστροφίδας διεξυγμέναι τῶν καθεστώτων, ἀνεφάρμοστοι δὲ καὶ ἀναποτέλεστοι καὶ ἀσυντελεεῖς ὑπάρχουσι πρὸς τὴν μόρφωσιν τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς καθομιλουμένης διαλέκτου, πρὸς τὴν βελτίωσιν τοῦ πολιτεύματος, καὶ τὴν διατήρησιν τῆς αὐτονομίας.

Καὶ πραγματικῶς. Ἐνῶ, ὡς εἶδομεν, εἰς Εὐρώπην ἡ παιδεία ἐκλαϊκίζεται καὶ ὁσημέραι παγιοῦται, ἐνταῦθα ἡ μὲν διάνοια κρέμαται μεταρσία, ἡ δὲ γλῶσσα τῆς ἀγορᾶς δὲν συνοικισιοῦται διὰ τῆς συγκοινωνίας μετὰ τῆς γλώσσης τῶν λογίων, δὲν λειοῦται καὶ δὲν τρέβεται εἰς τὴν εὐχαριν μετὰ τοῦ ὠραίου φύλου συναναστροφήν, ἢ εἰς τὴν ἐξάσκησιν πατριωτικῶν καθηκόντων. Ὁ λαὸς καὶ τὸ βιβλίον, ὁ ἀναγνώστης καὶ ὁ συγγραφεὺς συζῶσιν ἐνταῦθα ἀσχετοί, καὶ ἀρίστοι. Ἄνω μὲν ὁ λόγιος, κάτω δὲ ὁ χυδῆν ὄχλος, καὶ ἐν τῷ μέσῳ χάσμα.

Ὡς ἐκ τούτου, ὁ βυζαντινὸς ἱστορικὸς λυπηρὰν τινὰ καὶ πληκτικὴν ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ παριστάνει πάλιν ἀναμέτον τοῦ προσώπου τοῦ καὶ τῆς παιδείας τοῦ. Ἡ παιδεία τοῦ καὶ ἡ συνειδήσις τοῦ προσέτι δὲ καὶ ἡ θέσις τοῦ ἡ αὐλικὴ διάκειται εἰς ἀνταγωνισμὸν διηνεκῆ. Διότι, ἐάν μὲν, ὡς ἄτομον, ἀνήκῃ φυσικῶς εἰς τὰ παρεστώτα, ἐάν ἀκούῃ ἐντὸς ἐκυτοῦ τοὺς παλμοὺς τοῦ αἰῶνος τοῦ, τὴν ἀκαταμάχητον ἑλξιν τῆς κοινωνίας ἐν ἧς ζῇ, καὶ ἐξ ἧς ὁρμᾶται, καθὼς ὅμως πεπαιδευμένος καὶ γραμματικῆς, καθὼς ῥήτωρ, καὶ φιλόσοφος, καὶ ἀστρονόμος, ὁρεῖλων τὸν φωτισμὸν τοῦ οὐχὶ εἰς τὰ βιβλία τῶν συγχρόνων, ἀλλὰ εἰς τὰ διδασκαλεῖα τῆς ἀρχαιότητος, εἶναι πολίτης τοῦ παρελθόντος, θιασώτης ἀκλόγητος τῆς Ἀρχαϊκῆς, τῆς Στωϊκῆς, τοῦ Ἀντικείνου, τῆς Πυθαγόρας, ἢ τὸ εἰπωμεν ἐλευθέρως, εἶναι σκιὰ τῆς ἀρχαιότητος, σκιὰ ἢ ἰκτελὸς, ἢ

καὶ ὁ ν ε ἰ ρ ω. Ἐκ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης, καθὼς ὡσαύτως ἐκ τινος ἐτέρας ἦν ἐκθέτομεν κατωτέρω, προκύπτει εἰς τὸ ὕψος τοῦ, εἰς τὰς ιδέας τοῦ, εἰς τὰς γνώμας τοῦ, ἕως καὶ εἰς τὴν διαλεκτικὴν τοῦ ἀντίφασίς τις, τὰ σημεῖα τῆς ὁποίας ὅτε μὲν εἶναι αἰσθητὰ, ὅτε δὲ τεχνηέντως κεκαλυμμένα.

Ὁ βυζαντινὸς ἱστορικὸς εἰσέρχεται εἰς τὸ στάδιον τῆς συντάξεώς τοῦ ἐν τῇ πανοπλίᾳ τῆς παραδοσίμου πολυμαθίας, καὶ τῇ καταπληκτικωτέρᾳ στολῇ τῆς σχολαστικῆς ῥητορικῆς. Ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ εἶναι μεγαλοπρεπῆς. Χαράττει συνήθως τὴν εἰσχωγὴν τοῦ μετὰ τριαύτης σαβαρότητας, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐμβριθείας, ὥστε, κρίνων τὴν βίβλον ἐκ τῶν πρώτων σελίδων, ἐκλαμβάνει αὐτὴν πολλοῦ λόγου ἀξίαν καὶ περισπούδαστον. Ὁ νοῦς σου, ὅπως εὐθέτως, ὡς ἐκ σκοπευτηρίου τινός, θεωρήσῃ τὴν ἐπομένην διήγησιν, ἀναδιδάσκεται παρὰ τοῦ ἱστορικοῦ εἰς φιλοσοφικὴν ἐξαχὴν, ἡ δὲ καρδία σου παρασκευάζεται εἰς σύντανον προσοχὴν διὰ τινων θρησκευτικῶν προανακρουσμάτων. — Φεῦ! στραφέντων ἐκείνων τῶν ὕλων, ἔπεται ἡ ἀπογοήτευσις. Ἐκ τῆς κορυφῆς ἐν ἧς ἐπάρθη, τὸ βιβλίον, ἕως ἀπὸ τοῦ δευτέρου κεφαλαίου κρημνίζεται κατωκάρα εἰς ἐκθεσιν ξηρὰν ξηρῶν γεγονότων, ἢ εἰς συμβάντα αἰωνίως περιφερόμενα περὶ τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν αὐλικῶν, ἢ εἰς σχοινοτενεῖς θεολογικὰς ἀναπτύξεις, ἢ εἰς ἐπιτετηδευμένα ῥητορεύματα καὶ περιγραφὰς τετορευμένους, πολὺν μὲν ἐκπεμπούσας ἦχον, ἀναρμόστους δὲ καὶ ἀνοικεῖους πρὸς τὸ φροῦδον τῆς ὕλης, καὶ τὸ ἀσήμενον τῆς θέσεως. Προϊούσης τῆς ἀναγνώσεως, ἡ σοβαρευμένη τοῦ συγγραφέως μεταισσποδία καταθλίβει τῶν ἀναγνωστῶν τὴν ψυχὴν.

Πόθεν προέρχεται αὕτη ἡ ἀσυναρτησία καὶ ἀσυνέπεια; Ἐκ τοῦ ὅτι ἀναμέσον συγγραφέως καὶ συγγραφῆς δὲν παρεντίθενται ὁ λαὸς, ἡ συναίσθησις τοῦ γένους ἅπαντος, ἡ πρὸς τὴν ὁμάδα ἀγάπη, ἡ γενικὴ θεωρία τοῦ αἰῶνος, ἢ εἰς ἄλλας λέξεις, ἢ ἀλήθεια, ἢ ἀλάνθαστος τῆς συνειδήσεως ὁδὸς. Ὅταν τὸ κοινὸν — κοινὸν δὲ ἐννοοῦμεν σύμπασαν τὴν ἀναγινώσκουσαν, ἐννοοῦσαν, καὶ συλλογιζομένην πληθὺν τοῦ γένους — ὅταν τὸ κοινὸν δὲν κρίνῃ καὶ δὲν ἐπικρίνῃ τὸν συγγραφέα, συνήθως οὗτος ἐξοκέλει εἰς πᾶν εἶδος παραπτωμάτων ὕψους, ἠθικῆς, καὶ διανοίας. Ὁ Θεὸς διώρισε τὴν καρδίαν τοῦ ἀμαθοῦς μὲν, ὅμως δυσφάρτου λαοῦ ὥσπερ γνῶμονα ἀληθείας. Ἦδεταί ὁ λαὸς ἀναγινώσκων σε; ἐπανέρχεται εἰς τὸ βιβλίον σου; σέ ζητεῖ, σέ θέλει, σέ ἀγαπᾷ; Τοῦτο τὸ κύριον σημεῖον τῆς ἐθνικῆς ἐνεργείας σου, ἐν τούτῳ δὲ καὶ πάντες οἱ ἐξοχοὶ νόες εὐρίσκουσι τὸν ἀρραβῶνα τῆς αὐτῶν ἀθηνασίας. Ὁ Πετράρχης ἔγραψε πρὸς τὸν φίλον τοῦ Βοκκάκιον « Ἀκούει τοὺς στίχους τοῦ Δάντου ἀδομένους καὶ φθιρομένους ἐν ἀγορᾷ· ἀλλὰ, μολοντοῦτο, φθονῶ τὰς εὐφημίας ἐκείνας τῶν ἐρισπωλῶν, κρεωπωλῶν, καὶ οἶνοπωλῶν, καὶ ἐπα-

φθαλμιάζω ἐκὼν ἄκων εἰς τὴν στιχορρόαν εὐνοϊαν αὐτῶν v.

Ὁ βυζαντινὸς εἶναι, ὡς πρὸς τὴν ὕλην του, συγχρόνως, καὶ ὑπὲρ τὸ δέον, καὶ ἦττον τοῦ δέοντος πεπαιδευμένος. Σπανίως ἡ φιλολογικὴ του ἀξία ἀναλογεῖ πρὸς τὰ ἐξιστορούμενα. Διότι, νῦν μὲν ἡ παιδεία του ὑπερβίνει κατ' ἀξίαν αὐτὰ, νῦν δὲ ταῦτα φαίνονται πρὸς ἡμᾶς τῆς ἱκανότητός του ἀνώτερα. Ἀλλὰ καὶ ὅταν οὗτος δὲν ἐκτιμᾷ εἰκότως τὰ ἐξιστορούμενα, καὶ δὲν τὰ ἐκθέτει, ἢ δὲν τὰ ἐρμηνεύει κατὰ τὸν ἀληθινὸν χαρακτῆρα αὐτῶν, ὡς καὶ τότε ψιμυθοῖ αὐτὰ διὰ τῆς τέχνης, ὥστε διπλασίως ἄλλοιαι τὴν φύσιν αὐτῶν. Τὸν βλέπεις ἀγωνιζόμενον ἀνυπομόνως ὅπως ἀνάξῃ αὐτὰ εἰς ἄλλην τάξιν χρόνου καὶ πνεύματος, ἵνα ἀνορθώσῃ αὐτὰ ἐξ ἧς δῆθεν κεῖνται θέσεως ταπεινῆς. Τὸν βλέπεις πειρώμενον ἵνα φέρῃ τὸν αἰῶνά του εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ καὶ ῥωμαϊκοῦ γραμμῆν. — Πλὴν, τί συμβαίνει; Μετὰ τινα χρόνον, τὸ ἐπιτήδευμα διαλύεται· ὁ χρόνος δισχίζει τοῦ τεχνάσματος τὴν ὑφήν. Σήμερον, τὰ συμβάντα, ὅπωςδὴποτε παρὰ τοῦ συγγραφέως παραμεμορφωμένα, ἴστανται ἐνώπιον ἡμῶν εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν γυμνότητα. Ἡ δὲ κακοζήλια τοῦ λογίου εἰς ἄλλο τι δυστυχῶς δὲν ὠφέλησεν εἰμὴ εἰς τὸ νὰ καταδείξῃ προδηλότερον τὰς περιπετείας τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, καὶ τὰς τύχας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἰνα μὴ παρεκτείνωμεν τὰ ὅρια τῆς πραγματείας, ἃς λάβωμεν ὑπ' ἐξέτασιν ἓνα καὶ μόνον ἐκ τῶν ιστοριογράφων τῆς ἐκτονταετηρίδος μας, ἐπιφυλαττόμενοι νὰ πραγματευθῶμεν ἄλλοτε καὶ περὶ τῶν λοιπῶν. Ἐστὼ δὲ οὗτος ὁ Νικηφόρος Γρηγοράς· ἀνὴρ πολυμαθέστατος καὶ κορυφαῖος τῶν πεπαιδευμένων· ἀνὴρ περιησκημένος εἰς τὰ θεῖα καὶ τὰ θύραθεν μαθήματα· οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολιτικὸς, καθὼς Χαρτοφύλαξ τοῦ Ἀνδρονίκου Β' καὶ ἦττον τῶν ἄλλων λογίων καινόφορος.

Ἀνοίξωμεν τὴν βιβλίον του! Πῶς προσιμαίζεται ὁ συγγραφεὺς;

Προσιμαίζεται ὡς φιλόσοφος, καὶ ἐκ τῶν δοκίμων, ὡς ἀληθὴς τοῦ Πλάτωνος μαθητῆς. Ὁ ὅρισμός τῆς ἱστορίας του ἤθελεν εἶσθαι σχεδὸν ἄξιος τοῦ Βασσουέτου.

α Ἡ ἱστορία, γράφει, ζῶσα καὶ λαλοῦσα φωνή, ὄντως ἐμψυχὸς καὶ βροντῶσα κήρυξ τῆς θείας μελουργίας, διαπερᾷ τὰ σκότῃ τῶν αἰώνων, ὡς εἰς παγκόσμιον πίνακα δεικνύουσα τὰ πρώην γεγονότα ὡς πρὸς τὰ μετέπειτα γινόμενα, καὶ διηγουμένη ὅσα ποτὲ ἐν ἀλλήλοις καὶ δι' ἀλλήλων οἱ ἐξ αἰῶνος ἄνθρωποι ἐπραξαν, καὶ ὅσα ἐφιλοσόφησαν περὶ τῆς τῶν ὄντων φύσεως οἱ σοφοί, καὶ τίνα ἐπενόησαν, καὶ τίνα μὴ· καὶ τίνες δυσχερείας ἄλλοι ἄλλοτε ἀπῆντησαν· καὶ τίνα ποτὲ τὰ ἐκ Θεοῦ καταβαίνοντα καλὰ καὶ ἀγαθὰ οὗτοι ἀπέλαυνον· καὶ εἰς τίνας ποτὲ εὐεργεσίας ἀπροσδοκῆτως ἐνέτυχον. Ἀλλὰ, φαίνεται μοι, ὅτι διὰ τῆς ἱστορίας καὶ ἐνδοξωτέρα τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ ἡ δόξα καθίσταται, καὶ λαμπρότερα πολὺ ἢ λαμπρότης αὐ-

τῶν. Διότι πῶς ἂν ἐγίνωσκον οἱ ἄνθρωποι, μὴ οὐσίας τῆς ἱστορίας, ὅτι ὁ μὲν οὐρανὸς, τὴν αὐτὴν ταύτην ἐξ ἀρχῆς κινούμενος ἀκίνητον κίνησιν, πρὸς ποικιλίαν ἐπίσης εὐταχτον καὶ εὐρυθμον, ἀκαταπαύστως ἐξελίττει τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, καὶ πάντας τοὺς ἀστέρας, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τοὺς ἅπαντας νύκτα τε καὶ ἡμέραν διηγεῖται τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ; Ἡ δὲ γῆ, ὡσαύτως, ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀτρεπτον ταύτην πάντοτε τρεπομένην τροπὴν, τὴν αὐτὴν πάντοτε τοῖς ἀπεριχομένοις προδείκνυσι γένεσιν καὶ φθοράν. Ὅθεν, πᾶς τις, ὑγιαίνουσαν ἔχων τὴν φρένα, οὐχ ἦττον τῆς κοσμοποιίας θαυμάζει καὶ τὴν ἱστορίαν. Καθότι, ἐλλειπῆς ἂν ἐφαίνετο ἡ τοῦ κόσμου δημιουργία, εἰ μὴ ἡδύνατό τις ἀποδείξει ὡς καὶ ἕτεραί τινες προὔπηρξαν ἀνθρώπων γενεαί, διηγηθῆναι δὲ πόσαι τινὲς ὑπῆρξαν, καὶ μέχρι πόσου καιροῦ, καὶ τί ποτε διέπραξαν ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν, καὶ εἰς τίνα ἄρα ἀγαθὰ, ἐκ Θεοῦ καὶ γῆς καὶ οὐρανοῦ κατελθόντα, κατὰ διαφόρους τόπους καὶ χρόνους ἐνέτυχον. Ἀλλὰ πρὸς τούτοις, ἡ ἱστορία, καὶ προφήτας ἕτερον τρόπον τοὺς μετειόντας ποιεῖ, ἐκ τῶν φθασάντων στοχαζομένους τὰ μέλλοντα. . . v

Ὅρισμός, τῇ ἀληθείᾳ, μεγαλοπρεπῆς, καὶ καταπληκτικὸς!

Ἀλλ' ἡ ἱστορία ποιεῖ καὶ προφήτην τὸν ἄνθρωπον! Τὸ γνωμικὸν ἀνομιμνήσκει τὰς ἀνστάσεις τοῦ οὐρανοδόχου Παύλου.

Ναί· ἡ ἱστορία πραγματικῶς φιλοχωρεῖ καὶ εἰς τὰ σκότῃ τοῦ μέλλοντος· δὲν τὸ ἀρνούμεθα. Ἀλλ' εἰς πρόλογον ἀπλῆς χρονογραφίας, τοῦτο ὑπερβολικὸν καὶ ἀπρόσφορον. Δίαν ἀνέβημεν μετάρσιον. Ποῦ θέλομεν τάχα καταντήσῃ; Προτιμῶ τὸ ταπεινὸν καὶ μετριόφρον, καὶ καθ' ὅλην τὴν συγγραφὴν ὁμοιόμορφον τοῦ Βιλλάνου, ὅστις, ἐν παρενθέσει, καὶ αὐτὸς ὑπόσχεσται τῶν μελλόντων τὴν πρόγνωσιν. Ἀντὶ τῆς σελήνης, καὶ πάντων τῶν ἀστέρων, ἀντὶ τῆς θεωρίας τοῦ σύμπαντος κόσμου, προκρίνω, τὸ κατ' ἐμὲ, τὴν θεωρίαν ἐκείνην τῆς πλατείας τοῦ Ἀγίου Πέτρου, ἣτις παρέχει εἰς τὸν ἱστορικὸν τὴν σύγκρισιν ἀναμέσον τῆς γεγηρακυίας καὶ τῆς νεαζούσης Ῥώμης, καὶ ἣτις ἀρμοδίως παρασκευάζει τὸν νοῦν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐπομένων θορυβῶδων συμβάντων, εἰς τὴν ὄντως κινουμένην κίνησιν τῶν τότε λαῶν, εἰς τὴν τρεπομένην τροπὴν τῶν πνευμάτων.

Τοῦ ὁρίσμου δοθέντος, ὁ φιλόσοφος μεταβαίνει πρὸς τὴν διήγησιν. Ἀλλ' ἐνταῦθα λήγει καὶ ἡ φιλοσοφία· ἀρχεται δὲ ἀμέσως ἡ ἱστορία τῆς αὐλῆς, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, ἡ ἐκθέσις τῶν δεινοπαθημάτων τῆς, ἱστορία, τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς διέρχεται κατεσπευσμένως, ἕως οὗ φθάσῃ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ ἀγαπητοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, ἐνθα καὶ ἐπαναπαύεται. Τότε ἀκριβῶς λαμβάνει ἀρχὴν ἡ χρονογραφία. Τῇ ὥρᾳ ταύτῃ ὁ Γρηγοράς στρέφει τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν ἡγεμόνα, καθάπερ κύων πιστὸς πρὸς τὸν κύριον.

Οἱ χρονογράφοι οὗτοι, σχεδὸν ἅπαντες αὐλικοὶ καὶ ἀξιωματικοί, Λογοθέται, Χαρτουλάριοι, Σκευοφύλακες, Πρωτοβεστιάριοι, Παρακοιμώμενοι, ἦσαν τῶν ἀνακτόρων τοῦ Αὐτοκράτορος Ῥωμαίων φοιτηταὶ ἐνδεδυμένοι τὸν Ἀττικὸν τρίβωνα, καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλικοῦ ταμεῖου διατρεφόμενοι, καὶ μισθοδοτούμενοι, δὲν ἀπέχουσι τῆς κολακείας, ὅταν ἡ χρεια τὸ καλέσῃ, καὶ τότε μάλιστα μεγαλορρήμονοῦσιν. Ἡ πρὸς τὸν πρεσβύτερον Ἀνδρόνικον εὐγνωμοσύνη τοῦ Πλατωνικοῦ Γρηγοῦ διαδηλοῦται εἰς τρόπον καὶ εἰς ὕμνον, οὐ μόνον τοῦ πανηγυριστοῦ ἀνάξιον, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐγκωμιαζομένου προσέτι προσώπου, οὐ ἄλλως ἀναμνήσκοντα τὰ προτερήματα. Βασιλεῦ, ἐκφωνεῖ ἐνθεὸς ὁ τοῦ Αὐτοκράτορος εὐνοούμενος, οἱ ἦχοι τῆς φωνῆς σου τοσοῦτον ἠδέως ἠχοῦσιν, ὥστε τοὺς μὲν ἀκροατὰς καταθέλγουσιν, εἰς δὲ τὰ ὦτα καὶ τὴν μνήμην τῶν ἀποχωρούντων διαρκέουσι προσκεκολλημένοι, καθάπερ γεῦσις μέλιτος ἐν τῇ γλῶττι. « Ἀλλὰ γὰρ ἄλσιν, καὶ λειμῶνες, καὶ ἐρημίαι περιηχούνται ἥρος ὥρα ὑπὸ τῶν ὠδῶν τῶν ὠδικωτάτων ὀρνίθων· σοῦ δὲ τῆς σώφρονος εὐγλωττίας, ἀντὶ μὲν ἔαρος, ὁ τῶν τεσσάρων ὠρῶν κύκλος διηνεκῆς· ἀντὶ δὲ λειμῶνων, καὶ ἄλσων, ἡπειρος ἁπασα, οὐχ ὅσιν Ἡρακλέους ὀρίζουσι στῆλαι, ἀλλὰ, σύμπαν, φημί ὅσον, ὅτε τῆς οἰκουμένης ἐνδόν, καὶ ὁ κύκλος διάκοσμος ἐξυφαίνει, Ἀττικοῦ παντός ἐναργέστερον τὰς σὰς ἀρετὰς διαγράφων. » Ἀκολουθεῖ δὲ ἐπὶ ἐξ σελίδας ὁλοκλήρους πλέκων τηλικαῦτον ἐγκώμιον, καὶ παραβάλλων διαδοχικῶς τὸν ταλαίπωρον Ἡρώα τοῦ πρὸς τὸν Σολομῶντα, τὸν Ὀρφέα, τὸν Πυθαγόραν, τὸν Σόλωνα, τὸν Νέστορα, τὸν Σωκράτη, τὸν Πλάτωνα, τὸν Περικλῆ, τὸν Θεμιστοκλέα, καὶ τὸν Μιλτιάδην, οὗς πάντας τούτους κρίνει τοσοῦτον ὑποδεεστέρους τοῦ ἐρυθροπεδίου βυζαντινοῦ, « ὅσον ἐν ῥαψοδίαις, τῶν ἄλλων κηρύκων τῷ ὑπερφωνεῖν Στέντωρ » (*).

Οἷα κατάχρησις γλώσσης τε καὶ παιδείας, οἷα τῷ ὄντι ἀνδραποδώδης καὶ ἀγενής κολακεία ἐκ μέρους ἀνδρός, ἄλλως κεκοσμημένου μετὰ σπανίων διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν δωρημάτων! Ἡ διάλεκτος καὶ ἡ φιλοσοφία τῶν προπατόρων ἐξευτελίζονται τοιοῦτοτρόπως, δὲν θεραπεύονται. Καὶ ἐξευτελίζονται παρὰ τίνος; παρὰ διασήμεν ἑλληνιστοῦ καὶ ἀρχαιολάτρου· ἐξευτελίζονται καὶ ὑποβιβάζονται εἰς στίχους ἀναπεπλησμένους πάτης ναυτίας καὶ φαυλότητος. Ἀναπλάσσεται ἡ διάνοια καὶ διαστρέφονται τὰ ἦθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, δὲν προβιβάζεται τῶν πραγμάτων ἡ ἀλήθεια, οὐδὲ ἐνθαρρύνεται ἡ φρονίτις περὶ τοῦ δημοσίου.

Ἡ περὶ τῆς ὁ λόγος ἀνωτέρω πάλιν ἀναμέσαν τῆς συνειδήσεως τοῦ συγγραφέως καὶ τῆς αὐλικῆς, ἡ ὀρθώτερον τῆς προσωπικῆς του θέσεως, γίνεται καταφανέστερα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρόνικου, καὶ τὴν ἀναγόμεναι τοῦ Καντακουζηνοῦ, καθ' ὃν χρόνον ὁ ἱστορικὸς δὲν χαίρει πλέον τῆς πλήρους

εὐνοίας τοῦ βασιλέως. Τότε ἀναλαμβάνει τὴν ἀποβληθεῖσαν ἰσχὺν ἡ ἐλευθεροστομία, τότε καὶ ὁ συγγραφεὺς αἰσθάνεται, μετὰ τῶν δακτύλων, τοῦ καλάμου τοῦ τὴν ἀξιοπρέπειαν. Ὁ Γρηγοῦς ἀγορεύει ἐνώπιον τοῦ ἡγεμόνος, καὶ ἐνώπιον τῶν αὐλικῶν. Βουλόμενος δὲ νὰ στιγματίτῃ τὴν χαμέρπειαν τῶν ἀνδραποδώδων παρασίτων τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐκφωνεῖ· « Πῶς γὰρ ἂν μιγείν τὰ ἄμικτα, σοφία, λέγω, καὶ κολακεία; Εἰ γὰρ σοφός, οὐ κόλαξ· εἰ δὲ κόλαξ, οὐ σοφός. Ὅταν δὲ καὶ περὶ Θεοῦ τὰ τῆς διαλέξεως ἦ, τότε οὐδ' εὐσεβὴς ὁ κόλαξ. Ἄλλως τε καὶ τῆς σοφίας, εἰ πρὸς ἀνθρωπίνην ἁπασαν συγκρίνοιτο εὐγένειαν, τοσοῦτα διαφερούσης, ὅσον ὀφθαλοῦ λυχνίτης, τοσοῦτο διαφέρειν χρεῶν καὶ τὴν τῶν σοφῶν ὁμιλίαν, συγκρινομένην πρὸς ἀνδραποδώδη καὶ ἀγενῆ κολακείαν. Ἡ πολλὴ μὲν ἀναλογία εἶη, καὶ παραπλησίον, ὥςπερ ἂν εἰ ἐνεκάλει τις Ἀχιλλεὶ μὴ βουλομένῳ Θερασίτῃν εἶναι, ἢ τῷ λέοντι μὴ τὴν ἀλωπεκὴν ἀλλαττομένῳ τῆς λεοντῆς » (*).

Τὰ τῆς συγγραφῆς τέσσαρα τελευταῖα βιβλία, ἐξ ἑκατὸν περίπου καὶ τριάκοντα μεγάλων σελίδων συγκείμενα, ἀσχολοῦνται σχεδὸν καθόλου εἰς τὴν ἀνασκευὴν τοῦ περιφήμου Παλαμειτικοῦ φρονήματος περὶ Θεωρείου φωτός, οὐ αἱ ἐριδες καταθεορύθησαν ὅλην τὴν Ἑλλάδα χρόνον πολλόν, καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ μνήμη συνδέεται δικαίως μετὰ τῆς τοῦ γένους τελικῆς αἰχμαλωσίας.

Τὴν δυσκοινοῦσαν ταύτην μετεωρολογίαν ἐγείρει πρῶτον εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ εἰς Θεσσαλονίκην, εἰτα δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀνὴρ τις εὐφύεστατος, καὶ ἐκ τῶν πάνυ σοφῶν τῆς ἸΑ'. ἑκατονταετηρίδος, ἐκ Καλαθρίας ὀρμώμενος, ὁ διαβόητος ἑλληνοδιδάσκαλος τοῦ Πιτράρχου, Βαρλαάμ τὸ ὄνομα. Τὰς δὲ συζητήσεις παρατείνει ὁ Θεσσαλονίκης Παλαμᾶς μετὰ πολλῶν ἄλλων Ἀνατολικῶν Πατέρων, καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως Καντακουζηνοῦ, ὅστις εἰς τὴν λογομαχίαν φαίνεται μάλιστα ἐν τῶν κυριωτέρων προσώπων.

Ἀλλὰ περὶ τίνος πρόκειται; τίς ἡ αἰτία τῆς ἐριδος;

Ἀγόμεν βραδέως! Πρόκειται περὶ Φωτός καὶ περὶ Φωτισμοῦ. Σπουδαία ἡ αἰτία.

Ἰδοὺ τὸ ζήτημα· Ἐξεστὶν ἡμῖν τοῖς θνητοῖς, ἐὰν ἐμβαθύνωμεν εἰς ἑαυτούς, ἐὰν καταβῶμεν εἰς τὰ βάθη τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως, μᾶλλον δὲ ἐὰν προσηλώσωμεν ἀσκαρδαμυκτὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὰ μέσα τῆς γαστέρας, πρὸς τὸν ὀμφαλόν, εὖρεῖν ἐνθάδε καὶ ὄραν φῶς τι οὐράνιον ἀνακαλύπτον τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, « σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ὄραν τὸ φῶς τὸ τῆς Μεταμορφώσεως, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν; »

Οὕτω, τούλάχιστον, τίθενται τὸ ζήτημα οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Παλαμᾶ, ὁ Βαρλαάμ, ὁ Γρηγοῦς, ὁ Ἀκίνδυνος καὶ ἐπίλοιποι. Ὅμοιος οἱ Ἀνατολικοὶ Πατέρες κραυγάζουσι κατὰ τῆς βλασφημίας. Ἰσχυ-

(*) Βιβλ. Η'. κεφ. 7.

(*) Βιβλ. ΙΘ'. εἰλ. 590. Ἐκδ. Παρις.

ρίζονται δὲ, ὅτι δὲν πρόκειται παντάπασιν περὶ φυσικοῦ καὶ ὁρατοῦ φωτός, ἀλλὰ περὶ τοῦ νοεροῦ καὶ πνευματικοῦ καὶ θεῖου ἐκείνου τῆς Μεταμορφώσεως, ὅπερ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, πλὴν δὲν γίνεται φανερόν εἰμὴ τοῖς ἁγίοις καὶ τοῖς ἐκλεκτοῖς.

Ἀδυσώπητος ἄρχεται πάλιν μεταξὺ τῶν δύο μερῶν, τοῦ μὲν Βαρλαάμ καταδικάζοντος τὴν Ἀγιορειτικὴν δοξασίαν καὶ συνήθειαν, τοῦ δὲ Παλαμά υποστηρίζοντος αὐτήν. Ὁρμὴ ἀκράτητος ἀμφοτέρωθεν. Βιβλία γράφονται ὑπὲρ καὶ κατὰ τῆς Θεωρείου ὁπτασίας, περὶ Φωτίσεως, περὶ Θεοπτείας. Σύνοδοι ἀλλεπάλληλοι συγκροτοῦνται. Καὶ ἐπὶ τέλους οἱ Πατέρες ἀποτέμνουσι τὸν Ἰταλὸν Βαρλαάμ, καὶ τοὺς ὁπαδοὺς αὐτοῦ, τοῦ πληρώματος τῶν ὀρθοδόξων, καὶ παραδίδουσιν αὐτοὺς τῷ ἀναθέματι, ὡς βασφημοῦντας εἰς τὴν θεότητα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν φυσικὴν τῆς Τριάδος ἐνέργειαν καὶ χάριν καὶ ἑλλαμψιν π.

Ὁ σπουδογέλοιος Βαρλαάμ, ὁ ἀποστατήσας προηγουμένως τοῦ Παπισμοῦ, λαλεῖ καὶ γράφει ἐξίσου τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν. Ἐκδοθέντος τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου, οὗτος μὲν ἀποστατεῖ πάλιν τῆς ὀρθοδοξίας, καὶ ἀπερχόμενος εἰς Ἰταλίαν ἀποκαλεῖ τοὺς Γραικοὺς, κατὰ μὲν τὴν χυδαίαν **Δαμπουρίδας** (Δαμπυρίδας), κατὰ δὲ τὴν Ἀττικὴν **Ὁμφαλοψύχους** καὶ **Παλαμητάς** (*). Ὁ δὲ Γρηγοῦρας, ἀθυμῶν περὶ τῆς Ἐκκλησίας, δυσελπιστῶν ἐπὶ τοιαύτῃ πατρίδι, ἀλλὰ καὶ ἀποβαλὼν τὸ αὐλικὸν ἀξίωμα, πρῶτον μὲν ἄφαντος ἐγκατακλείεται ἐν τῷ οἴκῳ, ἐφεξῆς δὲ, κατὰ μίμησιν τοῦ εὐεργέτου τοῦ Ἀνδρονίκου, ἀσπάζεται τὸ μοναχικὸν σχῆμα, καὶ καταλιμπάνει τὴν κοινωνίαν. — Εἰς Ἰταλίαν, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀντὶ τῆς ἐγλείψου ζωῆς, καὶ τῆς μοναχικῆς μελαμφορίας, ὁ Δάντης ἤθελε προτιμήσει μυριάκις τὴν ἐξορίαν, καὶ τὴν διὰ συγγραφῆς δημοτικῆς ἀνακούφισιν τῆς λύπης του.

Ἀλλὰ καὶ τοι φιλόσοφος, ὁ Γρηγοῦρας πιστεύει εἰς τὴν ὀνειρομαντείαν. Ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς φυλακίσσεώς του ὁρᾷ προφητικὸν ἐνύπνιον προμηνῶν τὴν μέλλουσαν δυστυχίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς πατρίδος. α Καὶ μοι ἔδοξεν ὄναρ, τῶν φίλων τις ἐπίστας, χαῖρε (φάσκειν) καὶ μὴ ἀθύρει, θεὸν, ὑπὲρ οὗ τοῖς ἄθλοις ἐγκαρτερεῖς τουτοῖσι κράτιστον ἔχων ἐπίκουρον. Ὅφει γὰρ οὐκ εἰς μακρὰν τουτουσί τοὺς τῆς εὐσεβείας διώκτας, οὐχ οἷα μόνον ὑμῖν ἐπ' ἡνεγκαν πάσχοντας τὰ δεινὰ, ἀλλὰ καὶ μακρῶς σχετιώτερα. Ἐκπολεμηθήσονται γὰρ κατ' ἀλλήλων, βασιλεὺς κατὰ πατριάρχου καὶ κατ' ἐπισκόπων καὶ αὐτὸ κατ' ἀλλήλων ἐπισκοποῖ καὶ τοῖς ἀλλήλων ἀναθεματισμοῖς, καὶ τοῖς οἰκείοις πεσοῦνται. Καὶ ἐξωσθήσεται μὲν τῶν θρόνων ὁ Πατριάρχης· ἀντισταχθήσεται δ' ἄτερος· καὶ μετ' ὀλίγον τὰ ὅμοια πείσεται καὶ αὐτοὺς. Καὶ ὁ βασιλεὺς τὴν βασιλείαν ἅμα ζημιώσεται σὺν ἀτιμίᾳ ποικίλῃ. Καὶ πρὸ γε τούτων ὁ Πα-

λαμάς τοῖς βαρβάροις ἀλώσεται, καὶ μὴ ὅτι τὰ ἐχθίστα, ὅτι μὴ καὶ τὰ αἰσχίστα πείσεται. Οἱ δὲ πλείους τῶν ἐπισκόπων, σεισμῷ κλονηθείσης τῆς Ῥωμαίων γῆς βικίῳ, αὐταῖς ἐπισκοπαῖς καὶ οἰκίαις συγχωσθήσονται, καὶ αὐτάνδροις φάναι ταῖς πόλεσι. Καὶ τοῦτ' ἂν εἴη καθαίρεσις ἐκ Θεοῦ σφίσι δικαία, ἀπ' ὧν καθείλον ἀδίκως ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγωνισαμένων ὀρθῶς ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων, καὶ σοφῶν, καὶ ὅσοι ὁμότροποι τὴν εὐσέβειαν π (*).

Γινώσκωμεν ἀρκούντως τοῦ Γρηγοῦρα τὴν ἀρετὴν, ἵνα μὴ ἐκλάβωμεν αὐτὸν χαϊρέκακον ἐνώπιον τῆς προκειμένης καταστροφῆς τῆς πατρίδος του. — Ὅπως δὴ ποτε, ἰδοὺ μικρὸν τι δεῖγμα τῆς τότε κοινωνίας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆς τότε λογογραφίας. Κατὰ τί δὲ σήμερον ὠρελοῦσι τὸ γένος ἡμῶν αἱ Πλατωνικαὶ μελέται τοῦ Νικηφόρου, ἢ ἡ εὐγλωττία τοῦ Ἀνδρονίκου, ἢ αἱ θεολογικαὶ διατριβαὶ τοῦ Παλαμά καὶ τοῦ Καντακουζηνοῦ περὶ Θεωρείου Φωτός; Τίς ἡ κληρονομία ἣν καταλείπουσιν ἡμῖν οἱ τῆς βυζαντινῆς λογιστάτοι;

Τὴν κληρονομίαν ζητοῦμεν; Μὴ παραλείψωμεν τὸ καθῆκον τῆς δικαιοκρισίας. Μιστὰ τοῖς ἀγχοῖς τὰ κακά. Μὴ λησμονήσωμεν, ὅτι εἰς τοὺς κακοζήλους λογίους τοῦ Βυζαντίου χρεωστεῖ ὁ νεώτερος πολιτισμὸς τὴν διατήρησιν τῆς ἀρχαίας γλώσσης· ὅτι δὲ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες εἰς τοὺς Θεολόγους τοῦ μεσαιῶνος ὀφείλομεν τὴν ἀκεραιότητα τῆς πίστεως, καὶ τὴν ἀχωρισίαν τῆς πατρίδος. — Ἡ θρησκευτικὴ καὶ φιλολογικὴ συντήρησις, εἶναι καὶ αὕτη, φρονοῦμεν, ἔργον σεβάσμιον, ἱστορικὸν μνημεῖον, ἐξισοῦν, εἰμὴ καὶ ὑπερτεροῦν τῆς δυτικῆς Αναγεννήσεως τὰ ὑπερήφανα μνημεῖα. Ἀντὶ τοῦ Μιχαλαγγέλου, καὶ τοῦ Ραφαήλου, κάλλιον ὑπρέτησαν ἡμᾶς οἱ Φώτιοι, καὶ οἱ Κηρουάριοι, οἱ διασώσαντες τὸ πατροπαράδοτον δόγμα, καὶ διατινόντες, καὶ καταστήσαντες διὰ τούτου πάνδημον τὸν ἑλληνικὸν ἐθνισμόν. Ἀντὶ δὲ μουσείων πολλῶν, καὶ καλλιτεχνικῶν ἐτέρων ἀριστουργημάτων δὲν προτιμᾶς τὸ σῶμα τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν, ἐν ᾧ οἱ λόγοι τῆς τότε Ἑλλάδος προσηλοῦσιν οὕτως εἰπεῖν ἀναποσπάστως τῆς ἐθνικῆς γλώσσης τὴν παράδοσιν; Διότι, ἂν οἱ λόγοι οὗτοι, μᾶλλον ἢ εἰς τὸ σχῆμα ἤθελον προσέξει εἰς τὴν οὐσίαν, τούτεστιν, ἂν πρὸς ἑκφρασίαν νέων ἰδεῶν παρεδέχετο ὁ νοὺς αὐτῶν καὶ γλώτταν νέαν, γλώτταν, τῆς ἀρχαίας ἢ ὅλως, ἢ ἐν μέρει διάφορον, ὡς ἔτυχε τοῖς δυτικοῖς· ἂν, ἐνὶ λόγῳ, δὲν ἐνέμενον οἱ συγγραφεῖς μετὰ τινος τυρλῆς ἀφοσιώσεως προσπεφυκότες εἰς τοὺς ἀρχαίους τύπους, τίς, ἐρωτῶμεν, μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου, καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ γένους, ἤθελε διαβιβάσει ἐν Εὐρώπῃ τὴν λαμπράδα τῆς πάλαι γνώσεως, τὰς παραδόσεις καὶ τὴν συνέχειαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ; — Ἀλλὰ, ἀντιτείνουσί τινες, οἱ Λατῖνοι, ἀφικνούμενοι νικηταὶ εἰς Βυζάντιον, τιτραίνουσι διὰ τῆς λόγξης αὐτῶν τὰ χειρῶ-

(*) Ἐκ τῆς λέξεως **παλάμη**, ἔθρημα, δόλος, ὅθεν καὶ ῥῆμα **παλαμῶμαι**, πλασματολογῶ, μηχανορραφῶ.

(*) **Gregora Vita** Ἐν τῷ **Ε'** τόμῳ τῆς συλλογῆς τῶν Βυζαντινῶν.

γραφὰ τῶν λογίων, καὶ τὰς ἀγνίας τῆς κατακτηθείσης πόλεως περιερχόμενοι αὐτὰ μετὰ δονάκων, καὶ δοχείων μέλανος, καὶ βιβλίων, ἡ ταυθίζουσι τοὺς Γραικοὺς, ὡς μικρολόγους γραμματέας καὶ βιβλιοποιούς. Τί σημαίνει; Ὀλίγον ἐστὶ, καὶ ἡ περιφρόνησις τραπήσεται εἰς ὑποδεξίωσιν καὶ εἰς θαυμασμόν. Ὁ Λάσκαρις ὁ Ῥυνδακηνὸς θέλει καθίσει ὡς πρέσβυς εἰς τὴν τράπεζαν τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς, πλησίον τοῦ Λουδοβίκου Β' τῆς Γαλλίας, τοῦ Καρόλου Η', ὃν καὶ καταπαίσει εἰς ἐκστρατεῖαν ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἀντικρὺ τοῦ Λέοντος Γ' καὶ τοῦ Λουδοβίκου τῶν Ἑνετῶν. Ὁ δὲ Χρυσολωρῆς, ὡς ἄλλος Πλάτων ἐν Σικελίᾳ, θέλει προσκληθῆ παρὰ τῆς δημοκρατίας τῶν Φλωρεντινῶν πρὸς ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας. Ὁ δὲ Βησσαρίων παρὰ μίαν ψῆφον θέλει ἀποτύχει τῆς Παπικῆς ἐξουσίας. — Οἱ Βυζαντινοὶ λόγοι, προσεπιδημοῦντες εἰς Εὐρώπην, πνέουσιν, ὡς φαίνεται, ἀέρα ζωογόνον καθαρώτερον. Ἐνταῦθα γίνονται καὶ οὗτοι ἄνθρωποι τῆς πρακτικῆς ὠφελείας, εἴτε γραμματικοὶ ὄντες ἢ μὴ. Ὁ στενὸς κύκλος τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς πιέζει τὴν ψυχὴν αὐτῶν. Ἄμα δὲ μεταβάλλεται εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, παρίστανται διπλάσιοι τὸ ἀνάστημα. Τότε πλέον λήγει καὶ ἡ ἀποστολὴ αὐτῶν. Ἡ συντήρησις ἐπληρώθη ἀρχεται ἡ διέχυσις. Τὸ δένδρον ἐρριζώθη ἐκθέως εἰς τὴν γῆν· νῦν δὲ ἐκτείνει καὶ τοὺς κλάδους, ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν ὁποίων μέλλουσι νὰ ξενισθῶσιν αἱ νέαι γενεαί.

Τὸ γένος, οὔτε τοῦ φιλοσόφου Νικηφόρου χρειαν εἶχε, οὔτε τῶν ὀνείρων αὐτοῦ, ὅπως προαισθάνθη τὴν ἀφρευκτον ἐκπτώσιν. Ἦδη πρὸ πολλῶν αἰώνων ἀπαίσιτοι χρησμοὶ διεθρυλλοῦντο τὴν ἄλωσιν προμηνύοντες. Καθὼς ἐν τῷ θεάτρῳ, παριστανομένης τραγωδίας τινός, μετὰ τὴν τρίτην καὶ τὴν τετάρτην πράξιν ὁ θεατὴς ἤδη γινώσκει τοῦ δράματος τὰ πρόσωπα, καὶ τὰς κυριώτερας περιπετείας, καὶ τὴν πλοκὴν, ὥστε ἐκ συμπεράσματος καὶ νὰ προῖδῃ δύναται τίς ποτε ἔσεται τῆς ὑστέρως πράξεως ἡ καταστροφὴ· οὕτω καὶ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς, μάρτυς καὶ θεατὴς μᾶλλον ἢ ἀθλητὴς τῶν διαδραματιζομένων, ἐκ τῆς θέας τῶν προηγουμένων καὶ τῶν παρισταμένων ἐξοικιάζει καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος μαρτυρίου του.

Τῷ ὄντι ἡ ἐπικαιρένη ἑσθρικὴ κατάκτησις προσεγγίζει· νέφη πυκνὰ τὸν οὐρανὸν τῆς Ἀνατολῆς ἐπισκιάζουσιν. Ἡ Νίκαια, Νικομήδεια, καὶ τῆς λοιπῆς Βιθυνίας αἱ πόλεις, μέχρι Βοσπόρου καὶ Ἑλλησπόντου κατέκυψαν ἤδη εἰς τὴν ἡμισέληνον, ἡ δὲ ἐλάσσων Ἀσία ἅπασα ὑπόκειται καὶ αὐτὴ εἰς τὸν ζῆλόν. Ἦδη τὰ λείψανα τῆς Χριστιανικῆς καὶ τῆς πολυθεϊκῆς ἀρχαιότητος ὑπὸ τοὺς πόδας Ταρταρικῶν ἵππων κεῖνται χαμῶς συντετριμμένα· μνημεῖα τιμωρότατα κατεδαφίζονται, καὶ βιβλία προπηλακίζονται, καὶ γέροντες θεσπέσιοι, συρόμενοι ὑπὸ βαρβάρων, εἰς τὸ μαρτύριον παραδίδονται. — Μεσοῦσης ἑκατονταετηρίδος, οἱ Τούρκοι παρὰ τινῶν κηκοβούλων Λατίνων προσκαλούμενοι, ὠφελοῦμενοι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἐμφυλίων ἀσυμφωνιῶν, ποιοῦνται ἀμαχίᾳ τὴν εἰσόδον εἰς Εὐρώπην· ἐπὶ δὲ Καντα-

κουζηνοῦ καὶ Παλαιᾶ καθιδρύουσι καὶ Τουρκικὴν ἐκ Θράκης ἀποικίαν. Ἡ πρόοδος αὐτῶν φαίνει τοσοῦτον ταχεῖα, ὥστε τὴν στιγμὴν καθ' ἣν Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος ἐν ἔτει 1355 μόνος ἀναγορεύεται βασιλεὺς, ἡ βυζαντινὴ ἐπικράτεια περιορίζεται εἰς μόνην τὴν μητρόπολιν, καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν τὴν μεταξὺ Προποντίδος καὶ Εὐξείνου, τοῦτέστιν εἰς χώραν μὴ ἔχουσαν πλέον τῶν πενήκοντα μιλίων μῆκος, καὶ τριάκοντα πλάτος (*).

Ἐν τούτοις, τίνες αἱ τύχαι τῆς γλώττης; τίς ἡ κατάστασις τῆς νεωτέρας ὡς πρὸς τὴν ἀρχαίαν διάλεκτον;

Ἀρχὴ γενικὴ. Αἱ τύχαι τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας διαλέκτου ὑπόκεινται εἰς τροπὰς ἀξιοσημειώτους ἀνὰ πᾶσαν πρόοδον ἐχθρικὴν. Τῆς ἀρχαίας ἡ μετασχηματῖσις, καὶ τῆς νεωτέρας ἡ παρακοπὴ γίνονται καταφανέστεραι ἀφ' ἧς ὥρας ἀρχεται τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἡ παρακμὴ, καὶ καθ' ὅσον ἡ παρακμὴ αὕτη προβαίνει πρὸς τὴν ὑστάτην φθοράν.

Τὴν γλωττικὴν ἐπανάστασιν προεβιάζουσι δύο τινὰ κεφαλαιότατα συμβάντα τοῦ ἑλληνικοῦ μεταίωνος, ἡ Βικονομαχία, καὶ ἡ Σταυροφορία. Ἡ μὲν πρώτη ἐπιταχύνει τῆς ἀρχαίας τὴν ἀλλοίωσιν· ἡ δὲ δευτέρα προάγει τὴν καθιέρωσιν τῆς νεωτέρας. Ὁ πολιτικὸς ἀναθρασμός, ὃν εἶδομεν καταργοῦντα προβάδην ἐν Εὐρώπῃ τὴν χρῆσιν τῆς λατινίδος, καὶ ἀντὶ ταύτης καθιστῶντα τὰς ἰδιώτ.δας, ἐκεῖνος ὅστις ἐμμέσως ἐνεισάγει παρὰ ταῖς Ἀττικοῖς καὶ τὴν μελέτην τῆς Ἀττικῆς, αὐτὸς ἐκεῖνος, ἀλλὰ κατὰ περιστάσεις διαφόρους, ὑπὸ τῶν Σταυροφορῶν μεταβιβάσθαι ἐν Ἀνατολῇ, μετριάζει καὶ παρ' ἡμῖν τὸν υπερβολικὸν ὑπὲρ τῆς ἀρχαίας ζῆλον, καὶ τὴν χρῆσιν ἐλαύνει τῆς δημοτικῆς.

Ἦδη ἀπὸ πρώτης Σταυροφορίας ἤρξατο ἡ ἀγοραία νὰ προεβιάζεται, ὅθεν ἡ κρίσιμος τῆς τῶν Κομνηνῶν ἀναρρίψεως ἐποχὴ σιμαιοῖ πιθανῶς τὴν σπουδαιοτέραν φάσιν εἰς τὰ χρονικά τῆς γλωττικῆς μετασχηματῖσεως. Ἀπὸ τοῦ δὲ ὁρῶμεν τὴν ἀγοραίαν δεχομένην ὑποταγμένως πῶς χαρακτηρῆται τινὰ φιλολογικόν, ἐπιλαμβανομένην τῆς ἐπιγραμματικῆς στιχουργίας, καὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ χαριεντισμοῦ παραισδύουσαν εἰς τὰ ἀνάκτυρα, κρούουσιν ἐνθάδε τὰς εὐγενεῖς ἀκοὰς τῶν ἐνδιατρίβόντων, τέρπουσαν τοὺς αὐλικούς, καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀφιλοδύμους λόγιους. Ἡ μετὰ τῶν Δουλικῶν ἐπιμιξία, ἡ τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἰδιωμάτων ἀκρόασις, τὸ παρήρησιώδες ἐκεῖνο καὶ κοινολεκτικόν τῆς Φραγγικῆς κοινωνίας, ἐπιφέρουσιν ἀναγκαίως ἱκανὴν πραγμάτων μεταβολὴν εἰς τὴν ἑδραν τῆς μεσαιωνικῆς παιδείας. Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος συντάσσει εἰς τὴν ἰδιωτικὰ γλῶσσαν Συμβουλάς πρὸς τὸν ἀνεψιόν του Σπανέαν (**). Ὁ φιλοκέρματος Πτωχοπρόδρομος, ὁ ἄλλως ἐξο-

(*) Περὶ τῆς ὁμηρικῆς προόδου τῶν Τούρκων, ὅρα Γρηγορᾶν Β. 16. 3. καὶ Β. 24. 6.

(**) Ὁρ. Δουκέτζ. Γρηγορᾶν Γλῶσσ. σ. 416.

χος ἑλληνιστῆς καὶ λαμβογράφος, συντίθησι ποιήματα σατυρικά ἐν τῇ ἀγοραίᾳ κατὰ τῶν μοναχῶν, ποιήματα ὅπερ ἀνατίθηναι εἰς τὸν ὀξύθυμον ἐκείνον αὐτοκράτορα Μανουήλ, τὸν κατὰ τινὰς κολαφῆσαντα τῶν Ἑνετῶν τὸν πρέσβυν. Ἐτερον σύγγραμμα ἀνέκδοτον ἔτι, καὶ ἀνήκον εἰς τὴν δημοτικὴν, εἶναι τὸ τοῦ Γεωργίου Ὀλοδόλου, ἐνὸς τῶν πρωταγωνιστῶν ἐν τῇ τραγωδίᾳ Ἰωάννου τοῦ Ασκάρεως. Στίχοι πανηγυρικοὶ εἰς Μιχαήλ τὸν Παλαιολόγον. Ἄλλ' ἴσως καὶ ἕτερα τοιοῦτου εἵδους ποιήματα συνετάχθησαν εἰς τὸν ὑποκείμενον χρόνον, ἅπερ ἡ ἀδημοσίευτα εἰς τὰς τῆς Εὐρώπης βιβλιοθήκας ἀποταμιεύονται, ἢ δυστυχῶς ἀπώλοντο.

Ἀνεξαρτήτως δὲ τῆς Εἰκονομαχίας, ἥτις καθὸ συμβᾶν ὅλως ἐσωτερικὸν καὶ πολὺ προγενέστερον χρῆζει μελέτης ἰδιαίτερας, εἰς δύο σημαντικώτατα γεγονότα τῆς μετέπειτα ἱστορίας δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν τὴν ἐπίδοσιν τῆς Νεοελληνικῆς, καὶ τὴν ὀριστικὴν τῆς πόρεως τῆς διαχάραξιν.

Α'. Εἰς τὴν Λατινικὴν κατάκτησιν. Β'. Εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἐπακόλουθον δορυκτῆσιν τῶν Ὀθωμανῶν.

Ἡ Λατινικὴ κατάκτησις, ποιήσασα ἀνάστατον τὴν χώραν καὶ τὴν βασιλείαν, τροπολογεῖ ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ γένους διαίταν. α' Ἡ ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων τελεσθεῖσα τῆς Κωνσταντινουπόλεως διαρπαγὴ, παρατηρεῖ ὁ Schoell, ὑπάρχει συμβᾶν λίαν ἀξιοπρόσητον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλολογίας. Οὔτε τοῦ Σύλλα ἡ πυρκαϊὰ, οὔτε ἡ ἐν ἔτει 390 ὑπὸ Θεοδοσίου διαταχθεῖσα πυρπόλησις τοῦ Σεραπείου τεμένους, οὔτε αἱ τῶν φιλοσόφων καταδιώξεις ἐπὶ Ἰουστινιανῷ, οὔτε ἴσως αἱ Γότθοι, οἱ Οὐανδίλοι, ἢ οἱ Ἀράβες, ἢ οἱ Τούρκοι ἠφάνισάν ποτε τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον πλοῦτον διανοητικόν, ὅσον τε καὶ οἶον αἱ κτηνώδεις Σταυροφόροι κκτηνάλωσαν. Ἐνῷ δὲ πυρπολοῦνται ἐπὶ ὀκταήμερον αἱ βιβλιοθήκαι καὶ αἱ ἱεραὶ μοναὶ παραδίδονται εἰς τὴν λεηλασίαν, καὶ τὰ σχολεῖα κηταργοῦνται, πάντες οἱ λόγιοι, καὶ οἱ ἱερεῖς, καὶ οἱ διδάσκαλοι μετὰ τῶν μαθητῶν ἀποδιδράσκουσιν εἰς τὴν ἐξορίαν, ὥστε ἡ παιδείσις διακρίπτεται, καὶ τὰ γράμματα παραλύονται. Αὕτη ἡ δευτέρα, μετὰ τὴν Εἰκονομαχίαν, τῆς ἐθνικῆς ἐκπαιδεύσεως διακοπὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ σοβρωτάτη.

Οἱ μυκτηρίζοντες τὴν βιβλιοποιοίαν Λατίνοι, γενομένοι κύριοι τῆς χώρας καὶ τῆς ἐρημωθείσης μητροπόλεως, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας δυσανασχετοῦσι κατὰ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, μὴ ἐννοοῦντες αὐτὴν, μήτε ἐλπίζοντες νὰ τὴν μάθωσιν ἄνευ πολυχρονίου ὑπομονῆς, καὶ τριβῆς, καὶ μελέτης. Ὅθεν, φίλοι τῆς κατασπένσεως ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῶν δημοσίων, μᾶλλον ἢ φιλομαθεῖς καὶ φιλόμουσοι, καθιεροῦσιν ἐκ προοιμίων, ἐν τε τῇ πρωτεύουσῃ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ταῖς ὑποκειμέναις, ὥς γλῶσσαν εἰμὴ ἐπικρατοῦσαν καὶ ἐπίσημον, τοῦλάχιστον ὥς βυθμίζουσαν τὰς σχέσεις αὐτῶν μετὰ τῶν ἰθαγενῶν, τὴν Ἀπλοελληνικὴν, καθὸ εὐκατα-

ληπτοτέραν, καὶ ὁμαλωτέραν, καὶ ὑπὸ τῆς μὴ λογίας τάξεως τῶν Γραικῶν ὑπηκόων εἰλικρινέστερον διερμηνευομένην. Μαρτυροῦσι τοῦτο οὐκ ὀλίγα μνημεῖα ἱστορικὰ, ὧν τὰ μὲν γνωστὰ τοῖς πᾶσιν, ὥς π. χ. αἱ εἰς τὴν ἀγοραίαν ὑπὸ Γραικῶν ἰδιωτῶν πρὸς τοὺς κατὰ καιρὸν Λατίνους αὐτοκράτορας ἐπιστολαὶ, ἃς ὁ Du Fresne ἐδημοσίευσε (*), τὰ δὲ ἀνέκδοτα ἔτι ἐν ταῖς ἀρχαίαις, καὶ ἐπικαλούμενα τὸ ρῶς. Μεταξὺ τῶν ἐκδοθέντων μὴ ἀποσιωπήσωμεν τὰ παρὰ τοῦ λατινόφρονος Ἀωνόμου ἐμμέτρως συγγραφέντα Χρονικὰ τοῦ Μωρέως, καὶ τὴν εἰς μιζοβάρβαρον Ἑλληνικὴν γλῶσσαν μετάρρασιν τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Νομοθεσίας, μνημεῖα ταῦτα φιλολογικὰ, ἀναγόμενα ὥς ἔγγιστα εἰς τὴν Σταυροφορικὴν ἐποχὴν, καὶ εἰς τὴν Παλαιολογικὴν δυναστείαν.

Συμπεραίνομεν, ὅτι ἡ ὑπὸ Στρατηγόπουλου γενομένη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπανάκτησις, καὶ ἡ ἐντεῦθεν προκύψασα πτώσις τῆς Λατινικῆς τυραννίδος, ἐντυγχάνουσιν, εἰ μὴ τετελεσμένην, καὶ προβεδηκυῖαν τὴν ἐπὶ τὸ δημοτικώτερον γλωττικὴν μεταποίησιν. Ἡδὴ φραγγικά τινα ἔθιμα εἰσῆχθησαν ἐν Ἑλλάδι, ὥς αἱ μονομαχίαι, οἱ διὰ λόγους ἀγῶνες, καὶ ἕτερα ἱπποτικά γυμνάσματα, αἱ διὰ πυρὸς κρίσεις Θεοῦ, τὰ φεουδαλικά ἐμβλήματα, τὰ ὁμάζια (hommages), αἱ τελευταὶ τῶν λιζίων (liges), κτλ. Ὁ δὲ ἡμέτερος Γρηγορᾶς ὁλόκληρον ἀφιερῶν κεφάλαιον εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν κατ' αὐτὸν Νεζούστρων, καὶ Γορνεμένων, ἔτσι τῶν ἀγώνων οὕς ἐκτελεῖ ὁ βασιλεὺς Ἀνδρόνικος εἰς Αἰδυμότειχον, αὐτὴν τινὰ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀποσωζόντων, καὶ ὑπὸ τῶν Λατίνων ἐπινοηθέντων, γυμνασίας ἐνεκα σωματικῆς, ὅποτε σχολὴν ἄγοιεν τῶν πολεμικῶν (**). Ἀλλὰ, τὸ σπουδαιότερον πάντων, αἱ συνάλληλοι σχέσεις τῶν δύο φύλων, ἐν τῇ συναφῇ τῶν γυναικαρέσκων καὶ ἐλευθεριαζόντων Σταυροφόρων, παρὰ ταῖς ἀνωτέραις τάξεσι τῆς Γραικικῆς κοινωνίας, ἐτροπολογήθησαν. Τινὲς τῶν Ἑλληνίδων ξενίαν μετὰ Γαλλίαν συντίθενται ἕτεροι δὲ καὶ γοητευθεῖσαι, τῇ ἀδείᾳ τοῦ Πάπα συζευγνύονται μετὰ Γάλλων ὁπλαρχηγῶν, μεθ' ὧν καὶ λαλοῦσιν ἤδη τὴν διάλετον τοῦ Βιλλαρδουίνου καὶ τοῦ Joinville. Ξενῶνες συναναστροφῆς καθίστανται εἰς Γαλατᾶν, εἰς Ἀθήνας, εἰς Θεσσαλονίκην, εἰς Πελοπόννησον, εἰς Εὐβοίαν, εἰς Κέρκυραν, παντοῦ ὅπου ἐξουσιάζουσι φράγγοι ἐρωτικά δὲ δικαστήρια (Cours d'Amour), κατὰ τὸ δυτικὸν ἔθος, δικάζουσι τῶν ἐραστῶν τὴν ποιητικὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὰς ἐρωμένας (***). Ὁ Ἑρως, ἀπὸ τοῦ δε, ἀπελευθερούμενος τοῦ γυναι-

(*) Recueil de diverses Cartes pour l'hist. de Constantinople. Σ. 30.

(**) Βιβλ. Θ'. Σελ. 296. Παρ. Ἐκδ.

(***) Εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν αὐτῶν, οἱ Βαλδουῖνοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀποκαλοῦσι τὴν Ἑλλάδα Νέα γαλλίαν. Βλ. Ὀνωρ. Β. 8. Ἐπισ. 83.

κῶνος, ἐξέρχεται παρρησία εἰς τὸν ἀνδρωνίτην, περιφέρεται περιπαθῶς εἰς τοὺς ἀρχοντικούς οἴκους, καὶ εἰσδύει ἀνεπαισθήτως εἰς αὐτὴν τὴν φιλολογίαν τὴν ἐθνικὴν. Ἡ λυρική ποίησις τῆς Μετμεβρινῆς Γαλλίας, καὶ τὸ ἐρωτικὸν μυθιστόρημα, γίνονται τῇ ἐπεμβάσει τοῦ ὠραίου φύλου, καὶ εἰς τὸ πείσμα τῶν περὶ τὴν γλῶσσαν ἐχθρῶν πάσης καινοτομίας, ὑπογράμμοι καινῆς τινος στιχουργήσεως, καὶ προδίδασται τῆς ἀγοραίας διαλέκτου.

Μὴ, λοιπὸν, θαυμάσωμεν ὅτι ἡ 1Δ'. ἐκατονταετηρίς παρέχει πλείστα πονήματα γεγραμμένα ἐν τῇ κοινῇ καθομιλουμένῃ, ὧν τὰ μὲν πάντα ἐρωτικά καὶ μυθιστορικά, τὰ δὲ χρονογραφικά, τὰ δὲ ἀνάμικτα, ἀλλὰ, τινῶν μόνων ἐξαιρουμένων, ὅλα ἀχρονολόγητα, καὶ ὑπὸ ἀνωνύμων συνταχθέντα. Τοιαῦτα, νομίζομεν, εἶναι πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ Ἱστορία Βελισσαρίου, ἡ Ἱστορία Βελτράνδου Ῥωμανοῦ, καὶ ἔρωτες αὐτοῦ μετὰ Χρυσάττης, θυγατρὸς βασιλέως Ἀντιοχείας, ἡ τοῦ Ἀγγελοφόρου Κωνσταντινουπόλεως, αἱ Συμβουλαὶ Σολομώντος πρὸς τὸν υἱόν του Ῥοδόαμ, τὸ Κυνηγετικόν, ἡ Πραγματεία περὶ Ζωγραφίας, τὰ περὶ Λύδιστρον καὶ Ῥοδάμνην, κτλ. — Τὸ βλέπομεν· οἱ ἔρωτες χαμαιπετοῦσιν. Ὁ Ῥωμανὸς εὔρε τὴν Χρυσάττην του· ὁ δὲ Λύδιστρος εὔρε τὴν Ῥοδάμνην. Ἐνῷ δὲ οἱ λόγιοι, καὶ οἱ περὶ τὰ θεῖα ἡσκημένοι διαφιλονεικοῦσι περὶ τῆς φύσεως τοῦ Θάβωρείου φωτός, ἡ ὁμάς τοῦ γένους, ὡσεὶ νεῆνις ἀβρὰ καὶ μαλακὴ, ἐννυχεὶ σύννους καὶ σκεπτικὴ καὶ σκυθρωπάζουσα, ἐκχέει μυστικῶς τοὺς πρώτους στεναγμούς τῆς ἀγάπης. Ἡ γηραιά ἐποχὴ κατὰγίνεται εἰς μακροὺς λήρους· ἡ νέα, Ἐρωτα μαῦνον ἡχεῖ.

« Ἐρως, Ἐρως, θε κατ' ὁμμάτων

Στάζεις πόθον, εἰσάγων γλυκεῖαν

Ψυχὰς χάριν, οἷς ἐπιστρατεύσῃ. »

Ταῦτα περὶ Γαλλοενετικῆς κατακτήσεως.

Ἡ δὲ πρόοδος τῶν Ὀθωμανικῶν ὅπλων, ἀντὶ τοῦ νὰ διακόψῃ τῆς Νεοελληνικῆς τὴν ἐξόρμησιν, μάλιστα ἐπισπεύδει αὐτὴν, ἐπιταχύνουσα τῆς λογοκρατίας τὴν ῥοπήν.

Ὡς περ οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἑνετοί, οὕτω καὶ οἱ βαρβαρώτεροι Τούρκοι δὲν ἐννοοῦσι, καὶ μὴ ἐννοοῦντες βδελύττουσι τὴν διάλεκτον τῆς σχολῆς καὶ τοῦ βιβλίου, ἣν ἄλλως πρὸ πολλῶν αἰώνων ἠναγκάσθησαν νὰ καλέσωσι παγίδα πονηρίας, ὑπὸ τῶν πρέσβειν τοῦ Αὐτοκράτορος Ῥωμαίων κατ' αὐτῶν ὀρθουμένην, ταμεῖον ἀμφιλογίας τε καὶ δολοπλοκίας περὶ τὰς σπονδὰς, οὕτως αἰνιττόμενοι τὴν διπλωματικὴν δολοπλοκίαν τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν συνθηκῶν. Ὡς ἐκ τούτου, ἀγανακτοῦσι καὶ οἱ Τούρκοι κατὰ τῶν λογίων, διότι γράφουσι γλῶσσαν πρὸς αὐτοὺς δυσερμήνευτον· λέγουσι δὲ, ὅτι τῶν στρατηγῶν οἱ γραμματεῖς μιμοῦνται τοὺς τρό-

πους τῆς σηπίας. « Καθάπερ γὰρ ἐκείνη, μηχανωμένη δρασμὸν, τὸ μέλαν ἐμεῖ κατὰ τῆς σαγίνης τῶν ἀλιέων, οὕτω καὶ οἱ γραμματεῖς, μέλαν ἐκχέοντες, τὰ συνομολογούμενα ματαιοῦσιν. » Ἐναντίως, λοιπὸν, τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, οἵτινες λαμβάνουσι πάντοτε τοὺς γραμματεῖς ἐν τῇ τάξει τῶν ἐλληνιστῶν καὶ λογιωτάτων, οἱ κατὰ καιρὸν Σουλτάνοι, κατὰ τὰς σχέσεις αὐτῶν μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐλῆς, εὐνοϊκώτεροι πρὸς τοὺς ἀμαθεῖς καὶ χυδαίους Ἑλληνας δεικνύμενοι, οἷς ἀφ' ἑτέρου καὶ περισσότερον ἐμπιστεύονται, ἐκλέγουσι πάντοτε γραμματεῖς χριστιανούς, μὴ γινώσκοντας, μηδὲ γράφοντας ἄλλην παρὰ τὴν νεοελληνικὴν, καὶ πολὺ λάκεις τὴν χυδαιοτάτην, ἣν βάρβαροι προτιμῶσι τῆς ἀρχαίας μυριάκις, ὡς μόνην σαφηνιστικὴν, καὶ εὐκρινῆ, καὶ εἰς πολιτικὰς διαλλαγὰς καταλληλοτέραν.

Οἱ ἀναγνώσται τῆς Πανδώρας γινώσκουσιν ἤδη τὴν ἀναμεταξύ Δωδουσῶνος, μεγάλου Μαγίστρου Ῥόδου, καὶ τοῦ Σουλτάνου Βαϊαζήτου παρ' ἡμῶν ἐκδοθεῖσαν νεοελληνικὴν ἀλληλογραφίαν, ἀφορῶσαν τὰς τύχας τοῦ πολυθρυλλήτου καὶ παντάλαντος Τζήμου (*). Τὰ ἔγγραφα ἐκεῖνα προσμαρτυροῦσι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι καὶ ἀνέκαθεν, καὶ μετὰ τὴν Ἀλωσιν, μάλιστα κατ' ἀρχὰς τῆς κυριαρχίας τῶν, οἱ Τούρκοι, εἰς πᾶσαν πολιτικὴν σχέσιν μετὰ Χριστιανῶν, παρεδέξαντο τὴν Νεοελληνικὴν, ὡς γλῶσσαν διπλωματικὴν, γεγονὸς τὸ ὅποιον συνδέεται πῶς μετὰ τῆς χαράξεως Ἑλληνικοῦ νομίσματος ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ τοῦ Β', καὶ μετὰ τῆς παρὰ τούτου εἰς διάλεκτον νεοελληνικὴν παικθείσης παραχωρήσεως προνομίων τοῖς δορυκτέτοις. Ἀλλ' ὁ ἱστορικὸς Καντακουζηνὸς διέσωσεν ἡμῖν ἑτερόν τι μνημεῖον τῆς ιδιότηδος, τῶν εἰρημένων πολὺ σημαντικώτερον· πρῶτον μὲν καθὼ βεβαίως ἀνέκον τῇ 1Δ'. ἐκατονταετηρίδι, (τούτέστιν ἀρχαιότερον κατὰ περίπου μίαν καὶ ἡμίσειαν ἐκατονταετηρίδα τοῦ εἰρημένου Φραγγοτουρκικοῦ), δεύτερον δὲ, καθὼ ἀφορῶν συμμαχίαν γενομένην οὐχὶ ἀναμέσον Τούρκων καὶ Φράγγων, ἀλλὰ ἀναμέσον Μωαμεθανῶν καὶ εἰσέτι αὐτονόμων Γραικῶν (**).

Ἀλλὰ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πολὺτιμον ἔγγραφον εἶναι καὶ ὑπὸ πολιτικὴν ἐποψίν σημαντικόν, καθ' ὅσον ἀποδεικνύει τὴν ὑπὸ τῆς Βυζαντινῆς Αὐλῆς ἀείποτε ληφθεῖσαν πατρικὴν μέριμναν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Τάφου, καὶ τοῦ κλήρου αὐτῆς, ὑπὲρ τῶν ἐκεῖ ἀποδημούντων χριστιανῶν, ὑπὲρ προσκυνητῶν καὶ αἰχμαλώτων, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν, μέριμνα ἥτις τιμᾷ τὴν Ὀρθόδοξον θρόνον Κωνσταντινουπόλεως, καὶ δικαίως ἐπισύρει τοῦ πολιτισμοῦ τὴν εὐγνωμοσύνην. Θαυμάζομεν δὲ, ὅτι τὸ ἱστορικὸν τοῦτο καὶ φιλολογικὸν μνημεῖον τῆς ιδιότηδος γλώσσης, ἂν καὶ δημοσιευθὲν ἐπανειλημμένως εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Καντακουζηνοῦ,

(*) Φεβρουάριος, 1856.

(**) Καντακουζηνοῦ Ἱστορ. Σιλ. 756. Ἐκδ. Παρ. καὶ Σιλ. 605. Ἐκδ. Ἑνετ.

ὅμως ἔμειναν ἄχρι τοῦδε ἄχρηστον, εἰμὴ ἀγνωστον, ἐν ταῖς γραμματολογικαῖς μελέταις.

Ὁ βασιλεὺς Καντακουζηνός, συνεργεῖα τοῦ Σουλτάνου Αἰγύπτου καὶ Συρίας καὶ Ἰουδαίας, ἀποκταστήσας εἰς τὸν θρόνον Ἱεροσολύμων τὸν ἀναξιοπαθῆσαντα Πατριάρχην Λάζαρον, ἀποστέλλει τοῦτον καὶ τὸν γαμβρόν του Μανουὴλ Σεργόπουλον πρεσβευτὰς πρὸς τὸν Σουλτάνον αὐτὸν, μετὰ ἐπιστολῆς, ἡ γλῶσσα τῆς ὁποίας εἶναι πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἴσως θέλει εἰσθαι αἰωνίως ἀγνωστος. Ὁ Σουλτάνος δέχεται φιλοτίμως τοὺς πρέσβεις, ἐκπληροῖ δὲ καὶ πάνθ' ὅσα οὗτοι ζητοῦσιν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως. Ἀντεπιστέλλει δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ γράμματα νεοελληνικά, οὕτως ἔχοντα ἐν λέξει:

« Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐλεοῦντος, καὶ ἐλεήμονος.

« Μακροήμεροί σοι ὁ Θεὸς ὁ ὑψιστος πάντοτε τὰς ἡμέρας τῆς βασιλείας τοῦ μεγάλου, τοῦ εὐεργετικοῦ, τοῦ φρονίμου, τοῦ λένοντος, τοῦ ἀνδρείου, τοῦ ἐν πολέμοις ὁρμητικοῦ· εἰς δὲ οὐ δύναται τις σταθῆναι ἐμπροσθεν αὐτοῦ· τοῦ σοφωτάτου εἰς τὸ δόγμα αὐτοῦ· τοῦ θεμελίου τῆς πίστεως καὶ τοῦ δόγματος τῶν Χριστιανῶν· τοῦ κίονος τοῦ ἀσείστου ἀπάντωι τῶν βεβαπτισμένων· τοῦ βρηθοῦ τῶν δογμάτων τοῦ Χριστοῦ· τῆς σπάθης τῶν Μακεδόνων· τοῦ Σαρμῶν· τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων· τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων, τῶν Ἀσυνίων, τῶν Βλάχων, τῶν Ῥώσων, καὶ τῶν Ἀλανῶν· τῆς τιμῆς τοῦ δόγματος τῶν Ἰβήρων καὶ τῶν Σύρων· τοῦ κληρονόμου τῆς βασιλείας τῆς γῆς αὐτοῦ· τοῦ αὐθέντου τῶν θαλασσῶν, καὶ τῶν ποταμῶν τῶν μεγάλων, καὶ τῶν νήσων, ΑἴΓΕΛΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ ΤΟΥ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΥ.

« Πάντοτε ἡ Βασιλεία σου, τὸ θέλημα αὐτῆς νὰ τὸ ζητῇ ἀπὸ τὴν Σουλτανικὴν ἐξουσίαν μου, καὶ ἀπὸ τὸ ὁσπότημόν μου τὸ ἡγιασμένον καὶ περωτισμένον, καὶ ὡς ἔχομεν πᾶσαν δύναμιν νὰ πληρώμεν τὴν ἀγάπην τῆς Βασιλείας σου, καὶ καθὼς εὐρίσκετο τῶν προγόνων τῆς Βασιλείας σου μετὰ τῶν προγόνων τῆς Σουλτανικῆς ἐξουσίας μου, καὶ καθὼς ἐπληροῦτο ἡ ὁρεξὶς τῶν βασιλέων τῶν προγόνων τῆς Βασιλείας σου ἀπὸ τῆς Αὐθεντίας μας, καὶ νύχαρίστουν μας πάντοτε ἐκεῖνοι, καὶ ἐπεμπαν εἰς τὴν ἡγιασμένην Αὐλὴν μας, καὶ συνετύγχαιναν μας, οὕτω πάλιν νὰ εὐεργετῇται ἡ ἀγάπη τῆς Βασιλείας σου, καὶ νὰ πληροῦται ἡ ὁρεξὶς αὐτῆς ἀπὸ τῆς Αὐθεντίας μας. Καὶ διότι ἀπεκόπη καὶ ἐμάκρυνεν ἡ συνθήκη ἐκείνη, ἀπεστάλη ἡ γραφὴ αὕτη ἀπ' ἡμᾶς νὰ ἀναγνωσθῇ ἐμπροσθεν εἰς τὸν μέγαν Βασιλέα, εἰς ἐπαινον τῆς προτέρας φιλίας, καὶ εἰς παρακίνησιν τῶν ζητημάτων, ὅτι πάντοτε μετὰ χαρᾶς νὰ ᾖναι πεπληρωμένα, καὶ περισσότερον νὰ γίνωνται. Καὶ τὸ ἦλθεν ἀπ' ἡμᾶς εἰς τὸν πλατυσμόν τῆς καλωσύνης μας τὸν γλυκύτατον, νὰ τὸ δεχώμεθα μετὰ τὴν καλογνωμίαν, καθὼς τὰ ἐδεξάμεθα καὶ τώρα κατὰ τὰ χέρια τοῦ Ἀποκρισιάρχου τῆς Βασιλείας σου, τοῦ ἄρχοντος Μα-

νουήλ, καὶ παρελάβομεν αὐτὰ μετὰ εἰρήνης, καὶ ἐγνωρίσαμεν τὸ ἔγραψεν ἀπέσω.

« Ἐκεῖνο τὸ ἐζήτει, ὅτι νὰ ᾖναι ἀγάπη καὶ φιλία, τὸ ἦτον μέσον εἰς τὸν πατέρα μου τὸν Σουλτάνον τὸν μέγαν (ὁ Θεὸς ὁ ὑψηλὸς νὰ ἀγιάσῃ τὴν ψυχὴν του), καὶ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ῥωμαίων, τὸν ἀδελφόν τῆς Βασιλείας σου, ὡς εἶχον συνθήκειαν, καθὼς λέγεις, νὰ ᾖναι τὰ δύο ὁσπῆτια ἐν, καὶ ἤρχοντο ἀπ' αὐτοῦ ἐδῶ Ἀποκρισιάρχιοι, καὶ ἀπ' ἐδῶ πάλιν αὐτοῦ· καὶ τὸ θέλεις, νὰ γίνεταί καὶ νὰ ὑπαγάινουν, καὶ νὰ ἔρχωνται κατὰ τὴν πρώτην συνθήκειαν.

« Πάλιν ἐζήτησε διὰ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ῥωμαίων ἐκεῖνας ὁποῦ ᾖναι εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τὰ ἅγια, καὶ ἐγνωρίσαμεν αὐτό. Καὶ ὠρίσαμεν νὰ προσέξουν τὰς Ἐκκλησίας, δι' ἧς ἐμηνύσατε. Καὶ ἐκεῖνο τὸ ἐζήτησατε, νὰ ἀκούσωμεν τὸν λόγον τοῦ Ἀρχοντος τοῦ Ἀποκρισιάρχου τοῦ Μανουήλ. Καὶ νὰ τὸν ἀπολογηθῶμεν, καὶ νὰ πληρώσωμεν τὰς δουλείας του. Ἐπληρώσαμεν τὸ ἠθέλην αὐτός, καὶ ὠρίσαμεν ἵνα ἀκουσθῇ ὁ λόγος του.

« Πάλιν ἐζήτησεν ὁ Ἀποκρισιάρχιος, ὅτι χάλασμα ᾖναι παλαιᾶς Ἐκκλησίας εἰς τὴν γειτονίαν τῶν Ῥωμαίων ὁ Ἅγιος Γεώργιος· νὰ ὠρίσωμεν νὰ κτισθῇ. Καὶ ἠκούσαμεν τὸν λόγον του, καὶ ἐπληρώσαμεν τὸν.

« Πάλιν ἐζήτησεν οὗτος τὸν ὀρισμόν σας τὸν ἅγιον νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν Ἀγίαν Ἀνάστασιν νὰ προσκυνήσῃ καὶ ἐκεῖνος, καὶ οἱ εὐρισκόμενοι μετ' ἐκείνου ἀπὸ τῆς Βασιλείας σου. Καὶ ἠγαπήσαμεν εἴ τι ἐζήτησες, καὶ ἐπληρώσαμεν το καὶ ἐγράφη ὁ ὀρισμός, εἴ τι μᾶς παρεκάλεισεν ὁ Ἀποκρισιάρχιος νὰ πληρωθῇ εἰς τὴν Ἀγίαν Ἀνάστασιν. Καὶ ὡς ἐζήτησεν νὰ ὑπάγῃ, ἐδώκαμεν Ἀρχοντα μετ' αὐτοῦ, καὶ ἀπέσωσέν τον ἐκεῖ, καὶ προσεκύνησεν, ὡς ἠθέλην, καὶ ἐγύρισε μετ' εὐχαριστίας.

« Πάλιν ἐζήτησεν ὁ Ἀποκρισιάρχιος νὰ γένηται ὀρισμός μας ὑψηλός, νὰ φυλάσσωνται οἱ εὐρισκόμενοι Χριστιανοὶ εἰς τὸν ἀγιώτατον τόπον τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ τὰ Μοναστήρια, καὶ αἱ Ἐκκλησίαι, καὶ νὰ ἔχωσιν ἀγάπην, καὶ διαφένδουσιν ἀπὸ τὸν Ἀμνηρὸν τὸν εὐρισκόμενον ἐκεῖ· καὶ οὐ μόνον οἱ τοπικοὶ, ἀλλὰ καὶ οἱ κατὰ καιροὺς ἐρχόμενοι εἰς τὴν προσκύνησιν τῆς Ἀγίας Ἀναστάσεως, καὶ οἱ κατὰ καιρὸν εὐρισκόμενοι δουλευταὶ Μουσουλμάνοι εἰς τὴν Ἀγίαν Ἀνάστασιν, νὰ μηδὲν ἀφήνουν νὰ καταφρονοῦν, καὶ νὰ δέρνουν, καὶ νὰ ὀχλοῦσι τοὺς κατὰ καιρὸν ἐρχομένους εἰς τὸ αὐτὸ Ἅγιον Προσκύνημα, ἢ εἰς τοπικοὺς· ἀλλὰ μᾶλλον νὰ τιμῶσι, καὶ νὰ ἀναδέχωνται, καὶ νὰ κυβερνῶσιν αὐτούς. Καὶ ὠρίσαμεν καὶ ἐπληρώθη Ὑψηλότατος Ὁρισμός διὰ τὰ ζητήματα αὐτὰ εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον.

« Πάλιν εἰς τὸ ἐνεθύμιζεν ἡ Βασιλεία σου ἡ μεγάλη διὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Πατριάρχου τοῦ Λαζάρου, ὅτι εἶχεν ἀποστείλει αὐτὸν ὁ ἡγιασμένος Σουλτάν ὁ Μελλὴκ Νάσαρ, (ὁ Θεὸς συγχωρήσοι τὰ κρίματά του εἰς τὰς ἡμέρας τὰς ἁγίας αὐτοῦ). Ὁ Ἀποκρισιάρχιος νὰ δείξῃ, καὶ νὰ πληροφορήσῃ τὴν μεγάλην Βασιλείαν σου διὰ τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν

ὅπως ἐγένετο, καὶ ἀπεπληρώθη ἔνεκεν τοῦ τοιούτου Πατριάρχου. Ἀπελογήθη γοῦν Ὁρισμός ὑψηλὸς εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα νὰ στέργωσι τὸν Πατριάρχην τὸν Δάζαρον, καὶ νὰ τὸν φυλάσσωσι καλὰ, καθὼς καὶ τοὺς πρώην Πατριάρχας. Καὶ ὥρισamen καὶ ἐγένετο ἡ κατὰστασις τοῦ τοιούτου Πατριάρχου, καὶ ἀπεστάλη καὶ αὐτὸς εἰς τὰ ἅγια Ἱεροσόλυμα μετὰ τοῦ Ἀποκρισιάρχου.

« Πάλιν ἐζήτησεν ὁ Ἀποκρισιάρχος διὰ τοὺς αἰχμαλώτους, οἵτινες εὐρίσκονται ἀπὸ τὴν χώραν τῆς Ῥωμανίας, ἵνα ἐλευθερώσωμεν αὐτούς. Καὶ ἡμεῖς νὰ γνωρίσῃ ἡ Βασιλεία σου, ὅτι τοιαύτην συνθήκειαν εἶχομεν διὰ τὰ αἰχμαλώτα· ὅτι νὰ γίνεται ἀνταλλαγή· καὶ νὰ ἀπολύωμεν ἡμεῖς ἐξ ὧν ἔχομεν, καὶ ἡ Βασιλεία σου πάλιν ἐξ ὧν ἔχει ἀφ' ἡμῶν σκλάβων νὰ πέμπῃ πρὸς ἡμᾶς. Ὅμως, ὥρισamen καὶ ἐπληρώθη καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο, καὶ ἐλευθερώσαμεν ὅσους ἐζήτησεν ὁ Ἀποκρισιάρχος, καὶ παρέλαβεν αὐτούς.

« Πάλιν ἐζήτησεν ὁ Ἀποκρισιάρχος νὰ ἔναι ἀσφάλεια εἰς τοὺς ἐρχομένους ἐδῶ ἀπ' αὐτοῦ πραγματευτάς· καὶ ἐγροικησάμεν το, καὶ ἐγένετο ὁρισμός, ἵνα ἀναδέχωνται τοὺς τοιούτους πραγματευτάς, καὶ φυλάσσωσιν αὐτούς, καθὼς ἐζήτησεν ὁ Ἀποκρισιάρχος.

« Καὶ μετὰ τὸν Ὑψηλότατον Ὁρισμόν, καὶ μετὰ τὴν ἀπολογία, ἐγυρίσαμεν τὸν Ἀποκρισιάρχιον. Καὶ ἄς γινώσκῃ τοῦτο ἀληθινὰ ἡ Βασιλεία σου. Καὶ ὅταν ἔχῃ θέλημα ἄς μᾶς φθάνῃ μανδάτον, νὰ πληρώσωμεν τὸ θέλημα τῆς Βασιλείας σου. Ἡμεῖς πρότερον ἐγνωρίσαμεν ὅπως ὡς εἰσῆλθεν ἡ Βασιλεία σου μετὰ τὸν ὁρισμόν τοῦ Θεοῦ, καὶ μετὰ ἰσχύος μεγάλῃς εἰς τὴν Πόλιν, οὐδὲν ἐμνήσθης κακῶν, ἀλλὰ ἐρύλαξες τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως, καὶ ἐσυνεπάτησας τοὺς ἐχθρούς σου. Καὶ ἐχάρτημεν εἰς τοῦτο πολλὰ· καὶ ἐπαινέσαμεν τὴν Βασιλείαν σου. Τώρα πάλιν ἐμάθαμεν τοῦτο πλατύτερον καὶ καθαρώτερα, καὶ ἀπὸ τὸν Πατριάρχην τὸν Δάζαρον, καὶ ἀπὸ τὸν Ἀρχοντα τὸν Ἀποκρισιάρχιον τὸν Μανουήλ· καὶ τὸ πῶς τὸν ἔδωκας τὴν θυγατέρα σου, καὶ ἐποίησας αὐτὸν υἱόν σου καὶ γαμβρόν σου. Καὶ εἰς αὐτὸ πλειότερον ἐχάρτημεν. Καὶ ὁ Θεὸς τὴν καρδίαν σου νὰ τὴν πλατύνῃ, καὶ τὴν χώραν σου εἰς τὸ ἐν ἑκατὸν νὰ τὴν ποιήσῃ.

« Ὁ Θεὸς ὁ Ὑψίστος νὰ σὲ διακρατῇ, καὶ νὰ εὐτυχῇς ἀπὸ τοῦ ἐλέους του. Ναί· ἄμποτε, Θεὲ Ὑψηλέ.

« Ἐγγράψῃ εἰς τὰς δεκαπέντε τοῦ Σααπάν. Τῷ ἐπτακροισιῶ πεντηκροστῷ ἔται τοῦ Μαχούμετ (*). Ἐγγράψῃ κατὰ τὸν ὁρισμόν τὸν ὑψηλόν.

« Δόξα τῇ μεγάλῃ δόξῃ τοῦ μόνου Θεοῦ. Εὐχαὶ καὶ προσκυνήματα εἰς τὸν Αὐθέντην ἐκείνον τὸν Μαχούμετ μετὰ τῶν μαθητῶν του, τὸ ἐντιμότερον πλάσμα τοῦ Θεοῦ.

« Εὐχαριστῶ τὸν Θεὸν τὸν Παντοκράτορα, ὅπου ἐλπίζω εἰς ἐκεῖνον ».

(*) Ἀπὸ Κ. Γ. 1334, δεύτερον ἔτος τῆς ἐπιτροπείας τοῦ Καντακουζηνοῦ.

Εὐχαριστοῦμεν καὶ ἡμεῖς σήμερον τὸν ὁπαδὸν τοῦ Μαχούμετ, ὅτι διερύλαξεν ἡμῖν τοιοῦτο ἀξιόλογον τεκμήριον τῆς τότε καθομιλουμένης, ἂν καὶ τρανοὺς ἔχομεν λόγους ἵνα εἰκάσωμεν, ὅτι ἡ χεὶρ τοῦ λογιωτάτου βασιλέως καὶ ιστοριογράφου δὲν ἐλείψῃ κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν συνθήκειαν νὰ νοθεύσῃ τῇ δε κακῆϊσι τὸ ἐγγράφον ἐπὶ τὸ ἀρχαιώτερον. Ὅπως ἂν ἔχῃ, προδήλως ἡ γλῶσσα τοῦτου εἶναι ἡ τῆς κοινῆς συνθήκειας, ὥστε κατὰ μικρὸν διαφέρει τῆς σημερινῆς. Ἐκ τούτου, λοιπὸν, τοῦ δείγματος συμπέρανον περὶ τῆς γλωττικῆς ἀκριβείας καὶ γνησιότητος τῶν ἐτέρων παρὰ τῶν Βυζαντινῶν διατηρουμένων τεκμηρίων τῆς ιδιότητος, ἐξόχως δὲ περὶ τῶν δημηγοριῶν ἃς οὗτοι βάλλουσιν εἰς τὸ στόμα τῶν ἱστορικῶν προσώπων· καὶ μετὰ ταῦτα πιστεύσον, εἰ δύνασαι, ὅτι ὁ ἑκατὸν ἔτη μετὰ τὸν Καντακουζηνὸν βιώσας Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος δημηγορεῖ, πρὸς τίνας; πρὸς τοὺς ἀνεληνίστους στρατιώτας του εἰς τὴν καθαρεύουσαν ἐκαίνην Ἑλληνικὴν, ἣν ὁ Φραντζῆς μεταβιβάζει ἡμῖν, προθυμοποιούμενος δῆθεν νὰ στολίσῃ καὶ ἐξελληνίσῃ τὸν αὐτοῦ ἑλληνα καὶ μηδενὸς δεόμενον στολισμοῦ δεσπότην αὐτοῦ.

Ἀλλὰ πρὸς τοῦτοις, σύγκρινον τὴν ἀνομοιόμορπον καὶ ἀκατέργαστον, καὶ συχνάκις τραχεῖαν διάλεκτον ταύτην τῆς κοινῆς συνθήκειας πρὸς τὴν σύγχρονον μὲν, κεκοσμημένην δὲ καὶ ἀνθηρὰν καὶ ἡδὴ ἀπρητισμένην ἐκαίνην λογογραφίαν τῆς Δεκαήμερου τοῦ Βοκκακίου, πρὸς τὴν θαυμασίαν λ. χ. περιγραφὴν τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ἐνσηκώσεως πανώλους, ἥτις κατὰ φιλοκαλίαν, καὶ κατὰ ὕψος, καὶ κατ' εὐγλωττίαν φιλονεικεῖ τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν ἀνάλογον Θουκυδίδειον διήγησιν! Ἴνα τί ἡ Ἑλληνικὴ, καὶ τοὶ πρεσβυτέραι τῆς Ἰταλίδος ἐκαίνης, χωλαίνει, καὶ ἀδιακώπως προσκορροῦει εἰς γραμματικὰς ἀβεβαιότητας, καὶ εἰς ἀφύϊαν, ἐνῶ ἡ τοῦ Βοκκακίου ῥέει ταχεῖα, ἡδύφθογγος, ὁμοιόμορφος, κεκανονισμένη; Τὸ συμπέρασμά σου αὐτόματον ἐρχεται. Παρὰ μὲν τοῖς Λυτικοῖς, ἰδιαίτερος παρ' Ἰταλοῖς, ἡδὴ προήχθησαν ἡ Πολίσις, ἡ Ἱστορία, ἡ δημώδης γλῶσσα, ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία, ὁ ὑλικὸς πλουτισμός, ἡ καθόλου ἐθνικὴ πρόοδος· πάντα δὲ ταῦτα παρ' ἡμῖν καθιστεροῦσι. Καὶ ἡ μὲν Ἑλλὰς τῆς ΙΔ'. ἑκατονταετηρίδος καταλιμπάνει τὴν προφορικὴν καὶ γραφικὴν χρῆσιν τῆς κοινολεξίας τῆς πρὸς ἀπίστους καὶ βραδύρους καὶ ἐχθρούς, ἐλθόντας ἄρτι ἀπὸ περάτων Ἀσίας, ἡ δὲ πατρίς τοῦ Ῥιεντίου καὶ τοῦ Σαβοναρόλα παραδίδει ἑαυτὴν εἰς τὴν τριβὴν τοῦ πολιτισμοῦ, εἰς τὴν κατεργασίαν τῆς προσομιλίας, εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ποιητῶν οἵτινες ἐν τάχει ποιῶσιν αὐτὴν εὐστροφον, καὶ ὁμαλήν, καὶ μελωδικήν, ἐπὶ τέλους, εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ ὁραίου φύλου, ὅπερ ἀναμφιλέκτως ἐξ ἐμπύτου δυνάμεως ἐξυγένισε τὴν φύσει ἀνήμερον τῶν ἀνδρῶν φωνήν, συμφώνως πρὸς τὴν πίστιν τοῦ νεωτέρου κόσμου, ἥτις χάρις ἐστὶ, καὶ ἀγάπη, καὶ ὁμαλότης, καὶ εὐκοινωνησία.

Ὅμως, μὴ δειλιώμεν. Καθ' ὅσον ἀπορᾷ τὴν ἀπο-

στολήν τοῦ παρ' ἡμῖν ὁραίου φύλου, πολλὰς τρέρο-
μεν ἐλπίδας ἀγαθὰς καὶ βραβεύουσιν. Τὸ τῆς Ἑλληνί-
δος φιλοκαλῶν καὶ εὐπρεπὲς ὑπὲρξαν ἀείποτε πα-
ραδειγματικά. Εἰκάζομεν δὲ ὅτι εἰς τὴν φιλοκαλίαν
ταύτην πιθανῶς ὁρεῖσθαι καὶ τὰς ιδιότητας ἐ-
κείνας τῆς κοινολεξίας δι' ὧν ἡμεῖς σήμερον ἀξιού-
μεθα λειαινόντες, καλλωπίζοντες, καὶ καθαίροντες
τὴν ἀπλοελληνικὴν. Φίλελφος ὁ Φλωρεντινός, ὅστις
περιηγεῖτο τὴν Ἑλλάδα πρὸ τῆς ἐσχάτης ἀλώσεως
ἐν τινὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ μαρτυρεῖ (*), ὅτι αἱ
γυναῖκες τῶν ἀρχόντων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐλά-
λουν ἐν τῇ κοινῇ συναναστροφῇ γλῶσσαν, εἰ μὴ το-
σοῦτον ἀρχαῖζουσιν καὶ ἀρχαϊκὴν ὥς ἡ τοῦ Πλά-
τωνος, τοῦ Εὐρυπίδου, καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ
βεβηλῶς ἐξίσου κομπὴν καὶ γλαφυράν. Ἡ δὲ σύγχρο-
νος Ἑλληνὶς ὑπερέχει τῆς τότε κατὰ τοῦτο ὅτι
ἀντὶ προαισθημάτων καταστροφῆς, καὶ φόβου δου-
λείας, καὶ ἀπελπισίας, ἔχει ἐνώπιον αὐτῆς τὸ μέλ-
λον τῆς πατρίδος, καὶ τὴν ἐναρξιν τῆς ἐθνικῆς
ἐκπολιτεύσεως.

Ναί· ἡ καταστροφὴ ἐπῆλθεν ἤδη, καὶ ἡ δουλεία
κατεδάρυνε τὸν αὐχέναν τοῦ γένους! Ναί· ἡ λαίλαψ
κατέσκηψεν, ἐπὶ τέλους, καὶ ἐπὶ τῶν ὑδάτων τῆς
ἀκύμονος ἐκείνης λίμνης τοῦ μεσαιῶνος ἡμῶν, ἀ-
ναπαράξασα τὴν ἐπιφάνειάν της! Πνεῦμα Κυρίου
ἐπινέχθη ἐπάνω τοῦ ὕδατος αὐτῆς! Μετὰ πολυ-
χρόνιον ἀδράνειαν, ἡμέρα δόξης, αἰὼν πράξεως
ἀναλάμπει καὶ ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ!

Δύο στοιχεῖα κοινωνικὰ, δύο ἐθνοσωτήρια στοι-
χεῖα ἀνακύπτουσιν ἐκ τῆς ἀπραξίας, καὶ ὑποδύου-
σιν ἄρτι τὸν ἀγῶνα· τὰ δύο συνδιατρίψαντα ἐν τῇ
πολυετῇ ἀργίᾳ· ὁ ΛΑΟΣ, καὶ ἡ ΓΥΝΗ. Μόνον ἐν
τούτοις ἡ Ἑλλὰς ἐστὶ νέα· καθ' ὅλα τ' ἄλλα, πα-
λαιά καὶ ἀρχαῖος τύπος.

Τίς ὁ τῶν καίων τούτων στοιχείων προορισμός;
Ὁ προσεχὲς τῆς νεωτέρας γλώττης καλλωπισμὸς
καὶ κανονισμός· ἀλλὰ καὶ πάσης εὐφύας ἡ ἀνα-
πτέρωσις.

Υπομονή! Μὴ κατεπείγουμεν! Τὰ δημοτικὰ παι-
δευτήρια ἀμιλλῶνται τοῖς παρθεναγωγείοις. Μετ' οὗ
πολύ, ὁ Λαὸς καὶ ἡ Γυνὴ πολλὰς ἀνασκή-
των ἀνατρέφουσιν ἀποπείρας ἀνασκήτους καὶ ἀ-
θεωρήτους.

Νομοθέται γλώττης, μὴ οὖν σπεύδοντες νομοθε-
τήτε! Ὑμεῖς δὲ, λόγοι, πρὸς Θεοῦ, μὴ στιχου-
ροῦντες ἢ λογογραφοῦντες, τὴν θεολογομαχίαν τῆς
ΙΔ'. ἐκατονταετηρίδος μεταβάλητε εἰς φιλολογομα-
χίαν! Ὁ γὰρ γέγονε, γέγονε, καὶ Θεοῦ ψήφισμα
οὐκ ἀθετεῖται· Ὁ λαὸς ὁ καθ' ἡμῶν ἐν
σκότει, εἶδε φῶς μέγα· καὶ τοῖς
καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανά-
του, φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς. »

Σ. ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ.

Η ΤΑΠΕΙΝΩΣΙΣ ΕΡΡΙΚΟΥ Δ'.

Ἐνώπιον τοῦ Πάπα Γρηγορίου Ζ'.

—ο—

Ὁ βίος τοῦ αὐτοκράτορος τούτου τῆς Γερμα-
νίας, υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἑρρίκου γ' τοῦ ἐπι-
καλουμένου Μαύρου, καὶ τῆς Ἀγνέας ἐκ Ποατοῦ,
παρίστησι τῷ ἀναγνώστῃ σύμπλεγμα τι ποικίλων
καὶ ἀδιακόπων δυστυχιῶν. Μόλις ὢν ἐξαετῆς προσ-
εκλήθη εἰς τὸν θρόνον, ἀποθανόντος τοῦ πατρὸς αὐ-
τοῦ Ἑρρίκου τοῦ γ'. Ἡ αὐτοκράτειρα δὲ ἡ μήτηρ
του, ἀντιδασίλισσα γενομένη διὰ τὴν ἀνηλικιότητα
τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, διεξῆγεν ἐμρρόνως καὶ σπουδαίως
τὰς ὑποθέσεις τῆς αὐτοκρατορίας, μέχρις οὗ, συκο-
φαντηθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς, ἐπὶ ἀμυβόλῳ
φιλίᾳ μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Λύγούστης, ὅστις ἦν
εἰς ἐκ τῶν κυριωτάτων ὑπουργῶν της, κατεκλεί-
σθη εἰς μοναστήριον τι τῆς Ῥώμης περὶ τὸ 1063
ἔτος, Μ. Χ. Ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τὴν ἀπώλειαν
τῆς μητρὸς του, ἠθέλησε νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὰς ἡ-
νίας τοῦ κράτους, ἀλλ' οἱ ἐπίσκοποι τῆς Μογουν-
τίας, Πολωνίας καὶ Βρέμης ἐπικρατίσαντες ἐμή-
κυναν τὴν ἐπιτροπείαν αὐτοῦ, καὶ καθά τινας μί-
λιστα δι' ὀχυρίζονται, ὅπως καταστήσωσι τὸν νέον
αὐτοκράτορα ἔρμαιον τῶν θελήσεών των, προσε-
πάθησαν παντοιοτρόπως εἰς ποικίλας νὰ βυθίσω-
σιν αὐτὸν ἡδονὰς καταχρώμενοι τῆς νεότητός του.

Ἐν τῷ διαστήματι δὲ τῆς ἀντιβασιλείας ταύ-
της ἐσχηματίσθησαν αἱ θύελλαι καὶ αἱ τρικυμῖαι,
εἰς ἃς ὁ Ἑρρίκος ὡς αὐτοκράτωρ ἐπὶ τέλους κατε-
ποντίσθη. Δεκαπενταετὴς ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς
αὐτοκρατορίας πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσι διεσχισμέ-
νης. Ἡ πρώτη αὐτοῦ φροντίς ὑπῆρξεν ἡ ἀποκα-
τάστασις τῆς ἡσυχίας τοῦ τόπου, καὶ ἡ κατάπαυ-
σις τῆς ληστείας, ἣν οἱ μεγάλοι ὑπέτρεπον πρὸς
σκοποὺς ἐπαναστατικούς. Διὸ πρῶτον πανταχοῦ
ἐν Σαξωνίᾳ ἤγειρε φρουρία, ἐναποθεῖς εἰς ταῦτα
φρουράς συντηρουμένας ὑπὸ τοῦ τόπου. Τοῦτο δὲ
κυρίως δυσπρόστησε μεγάλως τοὺς Σάξωνας, οἵτινες
ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ αὐτοκράτορος
ἐν οἷς ἐπρώτευσεν ὁ Πάπας Ἀλέξανδρος Β', ἐξή-
τουν ἀφορμὴν πρὸς ἀπόστασιν. Ὅθεν συνομώσαντες
ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ ἐν Γουλάρδ, πόλει ἣν αὐ-
τὸς πρωτεύουσιν ἐξελέξατο, πάντες οἱ Δούκες τῆς
Σαξωνίας καὶ Βυαρρίας, ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Μπυ-
δεβούργου, καὶ ἕτεροι ὀκτὼ ἐπίσκοποι. Τούτοις
μετ' οὐ πολὺ ἠκολούθησαν οἱ Δούκαι τῆς Σουα-
βίας καὶ Καρινθίας, οἵτινες ὅπως δικαιολογήσωσι
τὴν ἀποστασίαν των, παρέπεισαν διὰ χρημάτων
ἓνα τῶν σωματοφυλάκων νὰ κατηγορήσῃ τὸν αὐτο-
κράτορα, ὅτι ἐπροσπάθει νὰ διαφθείρῃ αὐτὸν ὅπως
δολοφονήσῃ τοὺς Δούκας. Ὁ Ἑρρίκος ὁμοῦς ἐν ῥιπῇ
ὀφθαλμοῦ διαλύσας αὐτοὺς τὰ αἰσχίστα πράξαν-
τας, καὶ τὸν ὄρκον αὐτῶν ἐπανειλημμένως παρα-
βιάσαντας, ἐσυγχώρησεν, οὐδὲν ἄλλο παρ' αὐτῶν
ἀπαιτήσας. Τῆς στάσεως ταύτης καταπαυσάσης ὁ

(*) Hodias. de Græc. illustr. L. I. p. 158.